

Handbok till judiska arkivkällor i Skåne, Halland och Blekinge

David Henderup Larsson

Riksarkivet i Lund 2025

Innehåll

1. Inledning	5
2. Användbara definitioner	6
3. Kort historik om judiskt liv i Sverige och de skånska landskapen	7
3.1 Judiskt liv i Sverige	7
3.2 Judiskt liv i Skåne	8
3.3 Judiskt liv i Blekinge	9
3.4 Judiskt liv i Halland	10
3.5 Rekommenderad litteratur	12
4. Att använda arkiv och digitala arkivsöktjänster	15
4.1 Hur fungerar ett arkiv?	15
4.2 Var finns arkiven?	16
4.2.1 Arkivinstitutioner - myndigheter	16
4.2.2 Arkivinstitutioner - övriga	17
4.3 Nationell arkivdatabas och Digitala forskarsalen	18
4.4 Fritextsökning i AI-transkriberade källor via NAD	19
5. Arkiv rörande judiska personer och organisationer	20
5.1 Mosaiska/judiska församlingarna i Halland, Blekinge och Skåne	20
5.2 Enskilda arkiv	23
5.2.1 Sammanfattande tabell	24
5.2.2 Person- och släktarkiv	25
5.2.3 Föreningar och organisationer	26
5.2.4 Icke-judiska föreningar och organisationer	27
6. Folkbokföring	30
6.1 Svenska judars folkbokföring (1860-1951)	30
6.1.1 Undantaget: Icke-svenska medborgare	31
6.2 Mosaiska församlingarnas folkbokföring	32
6.3 Svenska kyrkans folkbokföring	32

6.3.1 Folkbokföringen från 1686 till idag	33
6.3.2 Vad består Svenska kyrkans folkbokföring av?	34
6.3.3 Vilka uppgifter kan du hitta?	35
7. Myndighetsarkiven	40
7.1 Uppehållsböcker	40
7.2 Medborgarskap	41
7.3 Handelsregister, närings- och yrkesliv	44
7.4 Bouppteckningar	46
8. Flyktningmottagandet i myndighetsarkiven	48
8.1 Sammanfattande tabell	48
8.2 Material om flyktningmottagandet i myndighetsarkiv	50
8.2.1 Polisarkiv	50
8.2.2 Länsstyrelsen	60
9. Verktyg och övriga tips	64
9.1 Digitala verktyg och datorprogram	64
9.2 Riksarkivets ämnesområde "Arkiv med judisk anknytning"	67
10. Avslutning	68
11. Källor	69

Masaiske

2. Yrke (enst, näringsfång). Stam (främmande). Lyte Händerst, sinnessjuk- dom, idioti, blindhet, döfhet.	3. Född	4. år. dag och mån.	5. Födelseort (församling i län eller i stad).	6. eller haft koppor.	7. Gift år, da och m
Stråmar	60	10	d. Sakky		
50	15	5	d. Sakky		
50	15	5	d. Sakky		

1. Inledning

Att synliggöra grupper som förpassats till samhällets utkanter är en av historikerns viktigaste uppgifter. För forskning om grupper som sällan syns i källmaterialet krävs flera saker:

- *Kunskap* om var i arkiven relevant information kan finnas
- *Förståelse* för det samhälle källorna härrör från
- *Insikt* i vilka institutioner som lämnat efter sig material
- *Ett intresse* för hur dessa människor levde och verkade

Min förhoppning är att denna handbok ska bidra till att förmedla de första tre aspekterna och samtidigt väcka det sistnämnda intresset.

År 2025 markeras 250-årsjubileet av att den tyske juden Aaron Isaac fick tillstånd att bosätta sig i Sverige utan att behöva konvertera från judendomen. Samma år grundade han Stockholms Judiska församling. Jubileumsåret uppmärksammas under namnet ”250 år av judiskt liv i Sverige”.

Denna arkivhandbok syftar att underlätta forskning om judiskt liv i Skåne, Halland och Blekinge genom att visa vilka källor som förvaras vid Riksarkivet i Lund (samt närliggande arkivinstitutioner) och hur man kan använda dem. Målgruppen är forskare, släktforskare, studenter och alla andra som vill gräva i svensk-judisk historia.

Handboken belyser dels hur judisk närvaro har dokumenterats i svenska myndighetsarkiv, dels var och hur man hittar relevanta uppgifter om enskilda personer, församlingar och händelser i regionen. En beskrivning och uppgradering av de arkiv med direkt anknytning till judiska församlingar, judiska organisationer och liknande som funnits i Skåne, Halland och Blekinge presenteras i handboken. Även diverse andra arkiv där material om judiska personer kan finnas presenteras här. Handboken speglar material deponerat eller producerat i Skåne, Halland och Blekinge med anknytning till judisk historia.

Det räcker sällan att enbart söka på nyckelord som *”judisk”* eller *”mosaisk”* i arkivförteckningar. Istället bör man söka i flera olika myndighetsarkiv, pröva olika sökord och följa ledtrådar i en kedja där en källa pekar vidare till nästa. Genom konkreta exempel vill handboken visa hur sådana kedjor kan byggas upp. På så vis kan både nybörjare och erfarna forskare dra nytta av arkivmaterialet om judar i Skåne, Blekinge och Halland.

Handboken har sammanställts våren 2025 av praktikant David Henderup Larsson under praktik vid Riksarkivet i Lund inom kursen *Praktikkurs - humanister i arbetslivet*, 30 HP, vid Lunds universitet.

Fotografier och redigering av arkivarie Maria Wallin.

2. Användbara definitioner

Getto: Segregerade delar av städer där judar tvingades att bo, ofta utan möjlighet att lämna gettot. Getton användes av Nazityskland under andra världskriget för att hålla kvar judar i deras territorium, majoriteten av dessa deporterades sedan till koncentrationsläger. Det största gettot var i Warszawa och huserade en halv miljon judar under tre års tid.

Israelit/Israelisk: Användes ibland av svenska myndigheter istället för mosaisk eller judisk.

Judereglementet: En kunglig förordning som utfärdades i slutet av 1700-talet och reglerade under vilka villkor judar fick bosätta sig i Sverige. Begränsade bland annat vilka städer de fick bo i och vilka näringar de kunde bedriva. Upphävdes i etapper under 1800-talet. (Se vidare kapitel 3.1)

Judiska Centralrådet: Judiska Centralrådet är ett samarbets- och paraplyorgan som företräder Sveriges judiska församlingar. Sedan bildandet 1953 fungerar rådet som det officiella judiska trossamfundet: det samordnar frågor om religionsutövning, rättigheter, statsbidrag, säkerhet och utbildning, driver arbete mot antisemitism och håller internationella kontakter med bland annat European Jewish Congress och World Jewish Congress.

Landsarkivet i Lund: Det tidigare namnet för Riksarkivet i Lund. Landsarkiven upphörde som egna myndigheter 2010 då de blev en del av Riksarkivet, och namnet försvann helt 2020.

Minjan: De tio judiska män (13 år och äldre) som krävs för att hålla en judisk gudstjänst. Termen är hebreisk och betyder räkna eller nummer.

Mosaisk: I Sverige användes mosaisk länge som myndigheternas officiella term för judisk religionstillhörighet, framförallt under 1800-talet fram till andra världskrigets slut. Därför kallades de judiska församlingarna traditionellt för mosaiska församlingar, ända fram till 1980-talet då de bytte namn till judiska församlingar.

NAD: Nationell Arkivdatabas. En söktjänst från Riksarkivet som samlar arkivförteckningar från många olika arkivinstitutioner, däribland till exempel Riksarkivet och ARAB. Härifrån är det möjligt att beställa fram material till Riksarkivets läsesalar genom ett eget användarkonto. Tillgänglig via Riksarkivets hemsida.

Pogrom: Betyder ”att skapa kaos” på ryska. Innebär planerade våldsdåd och upplopp riktade mot judar av icke-judar. Historiskt sett främst kopplat till Östeuropa, då syftades till det rysk-kontrollerade Polen, Ukraina, Estland, Lettland, Litauen etc.

Shtetl: Jiddisch för ”liten stad”. En by eller stad i östra Europa som var till stor del eller till fullo befolkad av judar. En form av diskriminering, judar inom ett visst område tvingades ofta till att bo i shtetln som följd av lagliga och ekonomiska begränsningar.

3. Kort historik om judiskt liv i Sverige och de skånska landskapen

För att förstå vilket arkivmaterial som kan vara relevant och vilket som kan finnas tillgängligt, är det viktigt med en historisk bakgrund till judisk närvaro i Sverige, och särskilt i Skåne, Halland och Blekinge. Nedan följer en översiktlig historik; rekommenderad vidare läsning ges även för den som vill fördjupa sig i ämnet.

3.1 Judiskt liv i Sverige

På 1770-talet fick judar tillåtelse att bosätta sig i Sverige utan krav på att konvertera till kristendomen. Det är känt att enstaka judar vistades i Sverige även tidigare, ofta tvungna att antingen konvertera eller dölja sin judiska identitet. Judarnas tillvaro och bosättning i Sverige reglerades av det så kallade Judereglementet från 1782, som upphävdes i etapper under 1800-talet och den första halvan av 1900-talet. Till en början begränsades judarnas bosättning till några få städer: Stockholm, Göteborg, Norrköping och (under en period 1775-1794) Marstrand. Karlskrona tillkom också tidigt (1838) på grund av stadens betydelse som örlogsbas.¹ År 1775 bildades den första judiska församlingen i Stockholm. År 1860 avskaffades bosättningsrestriktionerna för judar som var svenska medborgare, vilket möjliggjorde inflyttning till övriga delar av landet. År 1873 upphävdes även restriktionerna för judar som var utländska medborgare.

Omkring 1850 bodde cirka 1000 judar i Sverige. Mellan 1850 och 1920 kom flera vågor av judisk invandring till Sverige, ofta som resultat av förföljelser och svåra levnadsförhållanden i hemländerna (framförallt pogromerna i det ryska kejsardömet på 1880- och 1890-talen). Omkring tre miljoner människor emigrerade från de ryskkontrollerade områdena mellan 1880 och 1920.² Många judar sökte sig visserligen till Nordamerika eller Palestina, men norra Europa och Sverige framstod också som trygga hamnar för en liten del av de emigrerande (uppskattningsvis 3000-4000 judar). År 1920 uppgick antalet judar i Sverige till drygt 6500.³ Många av de östeuropeiska invandrarna slog sig först ned i Stockholm, Göteborg, Norrköping och Karlskrona, men bosättning skedde även i nybildade judiska kolonier runt om i landet – däribland i Malmö, Lund, Kristianstad, Landskrona, Helsingborg, Sölvesborg och Halmstad.

Under mellankrigstiden kom bara ett begränsat antal judar till Sverige på grund av restriktioner i invandringspolitiken, men under 1930-talet anlände ändå några mindre grupper från Tyskland och närliggande länder. Mot slutet av andra världskriget och strax därefter kom sedan tusentals judiska flyktingar, över 20 000, där en del valde att stanna permanent. Efter kriget fortsatte också judisk invandring från olika delar av Central- och Östeuropa. I dag beräknas den judiska befolkningen i Sverige till mellan 15 000 och 20 000 personer.⁴

1 I praktiken hade judar funnits bosatta i Karlskrona sedan 1780, se vidare om segelduksfabrikören Fabian Philip i delkapitel 3.3.

2 Harry Rubinstein. Ur historien om Malmö som judisk mötesplats. *M: Tidskriften om Malmö*. 1997:2. s. 57–61.

3 Carl Henrik Carlsson. *Den judiska invandringen till Sverige i korthet*. Judiska släktforskarföreningen i Sverige. <https://judgen.se/historia/> (Hämtat 2025-04-29)

4 Judiska Församlingen i Stockholm. Judar i Sverige. <https://jfst.se/judendom-judar/judar-i-sverige/> (Hämtat 2025-04-25)

3.2 Judiskt liv i Skåne

Det dröjde till efter 1860 innan judar bosatte sig i Skåne i någon större omfattning. När bostadsrestriktionerna lättades samma år påbörjades en inflyttning, först av judar från närliggande områden som Tyskland och Danmark, och därefter i ökande grad från Östeuropa. Många av de skånska judarna under det senare 1800-talet var östjudiska invandrare – ofta fattiga familjer som flydde pogromer och nöd i det ryskkontrollerade Polen, Baltikum och Ukraina. Dessa invandrare slog sig i huvudsak ner i Malmö och Lund, vilka blev de första centra för judiskt liv i Skåne.

Mosaiska församlingen i Malmö (senare Judiska församlingen) grundades 1871 och kom att fungera som moderförsamling för judar i hela regionen. Lund hade en växande judisk befolkning under slutet av 1800-talet – år 1880 fanns drygt 200 mantalsskrivna judar i Lund (och ytterligare ett större antal som inte var mantalsskrivna). Många bodde samlade i området Nöden i södra Lund. Nöden kallades också för Judéen. Stadsdelen har beskrivits som Sveriges enda getto och som en shtetl.⁵ Officiellt hette stadsdelen Nya Stan.

Historikern Anna Svenson beskriver Nöden som en “mycket liten shtetl”, dock inte ett getto eftersom judarna inte var tvingade att bo där utan valde det för att bo nära varandra och nära bönehuset. Redan 1875 omnämns ett judiskt bönehus i Lund.⁶ Trots upprepade försök (inklusive en begäran till regeringen) beviljades aldrig judarna i Lund tillstånd att bilda en egen församling; de fortsatte höra till Malmöförsamlingen administrativt.

I Lund har det funnits flera judiska bönehus på olika adresser över tid, även om ingen egen synagogabyggnad uppfördes i detta syfte, istället har lokal hyrts. Bland annat fanns synagoga på Stora Tvär-gatan och Prennegatan under tidigt 1900-tal, och från 1920-talet hölls gudstjänster i en lokal på Lilla Södergatan 3. Den verksamheten upphörde 1979 då huset revs, och under några år därefter flyttade man runt till tillfälliga lokaler innan man hittade permanent lokal på Winstrupsgatan. Lund har idag ingen synagoga då den på Winstrupsgatan lades ner 2011 efter en tid av inaktivitet.

Utöver Malmö och Lund uppstod med tiden även mindre judiska gemenskaper i andra skånska städer. Helsingborg fick sina första judiska invånare omkring 1890, och kring år 1910 hade antalet växt så pass mycket att man kunde hålla den första sabbatgudstjänsten i staden. Under andra världskriget ökade Helsingborgs judiska befolkning ytterligare genom flyktingar från Nazityskland och ockuperade länder; bland annat anlände många danska judar som flydde över Öresund hösten 1943. År 1947 bildades Judiska samfundet i Helsingborg som en dotterförsamling till Malmö (JFM⁷), vid vilken tid det fanns cirka 150 judiska familjer på orten. Senare, år 2010, ombildades detta samfund till en egen judisk församling i Nordvästra Skåne, som fortfarande (2025) är aktiv med egen synagoga i det så kallade ”von Platenska huset” i Helsingborg under namnet Judiska Församlingen i Nordvästra Skåne.

5 Beskrivningarna verkar visserligen snarlika, men de ger uttryck för två skilda perspektiv på Nöden: den ena som ett getto, med en negativ klang, och den andra som en shtetl, med en mer positiv framtoning. De olika ståndpunkterna framgår tydligt i följande verk: ”Ett Lundensiskt ghetto” i Mosaiska församlingen i Malmö 100 år, 1871–1971 och Nöden i Lund: en etnologisk stadstudie av Sven B. Ek – som står för den ena åsikten – samt Nöden – en shtetl i Lund av Anna Svenson – som står för den andra.

6 En förutsättning för att ha gudstjänster, och med det ett bönehus, var att man hade en minjan om tio vuxna judiska män i staden.

7 Judiska församlingen i Malmö.

Även Kristianstad hade en judisk befolkning. Många östjudar invandrade under andra halvan av 1800-talet och fler tillkom under 1900-talets första halva. Från 1870 till cirka 1930 hölls gudstjänst på en vindsvåning i staden. Det fanns även en annan konkurrerande gudstjänstlokal i en annan fastighet. År 1920 fick staden en egen fristående synagoga (bönehus) som var belägen på Östra Storgatan 10, inne på en gård i ett äldre korsvirkeshus. Samma år grundades det ”Mosaiska Samfundet i Kristianstad” som en förening inom Malmöförsamlingen. Verksamheten flyttades till en annan fastighet i mars 1930 och sedan ytterligare en gång i mars 1962. En stadsdel i staden fick smeknamnet ”Palestina” efter att den judiske byggmästaren Nathan Luterkort var bland de första bosättarna där. År 1990 skänktes inredningen från synagogan i Kristianstad till Israel där den kom att användas i synagogan Lecu Nerarena i Ra’anana.

Även på mindre orter, som Landskrona, förekom judisk närvaro och upprättandet av enkla bönehus under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Dessa var dock aldrig självständiga församlingar, de var såsom föreningen i Kristianstad sorterade under Malmöförsamlingen. Sammantaget kan man säga att Malmö fungerade som navet för judiskt liv i Skåne, med Lund som en tidig satellit och Helsingborg samt Kristianstad som växande grenar under 1900-talet, medan verksamheten i mindre orter var mer kortvarig eller begränsad.

3.3 Judiskt liv i Blekinge

Blekinge, och då särskilt residensstaden Karlskrona, intar en särställning i sydsvensk judisk historia. Karlskrona var från 1780-talet en av de få orter där judar tidigt kunde slå sig ned, tack vare stadens betydelse som örlogsbas. Redan år 1780 bosatte sig den judiske segelduksfabrikören Fabian Philip i Karlskrona – detta var två år innan Judereglementet trädde i kraft (Philip hade särskilda privilegier). År 1785 grundades en formell judisk församling i Karlskrona, men medlemsantalet förblev alltid litet. Under perioden 1785-1862 bestod församlingen i stort sett av Fabian Philips släkt, familjen Ruben.⁸ Historikern Harry R:son Svensson beskriver församlingen som obetydlig till antalet medlemmar, men ändå påtaglig i Karlskrona tack vare de affärsverksamheter som familjen bedrev i staden. Karlskrona blev alltså den fjärde staden i Sverige där judar fick laglig rätt att bo (1838), men i praktiken hade judar bott där i flera decennier före det.

Från omkring 1860 och framåt började även Karlskronas judiska befolkning öka något genom inflyttning av östeuropeiska judar. Trots detta nådde antalet medlemmar i församlingen aldrig över 55 under perioden 1780-1945. Judarna som invandrade under 1850- och 60-talet bosatte sig även i Sölvesborg och Karlshamn. Sölvesborg har beskrivits som den första anhalten för invandrande judar från öst, därifrån rörde man sig ofta vidare och bosatte sig permanent i Kristianstad eller Karlskrona.

Verksamheten i församlingen i Karlskrona pågick kontinuerligt; Mosaiska församlingen i Karlskrona (senare Judiska församlingen) existerade formellt ända till år 1994 då den upphörde (efter att i många år ha varit vilande). Idag finns alltså ingen aktiv judisk församling i Blekinge, men spåren av den månghundraåriga närvaron – från Fabian Philip och framåt – finns bevarade i arkiv och kulturmiljöer.

Karlskrona hade också en egen synagogabyggnad eller bönehus som var i bruk under 1800- och

1900-talen. Till skillnad från Malmö synagoga (invigd 1903 i morisk stil) var Karlskronas synagoga diskret och inrymd i befintliga lokaler, i likhet med de flesta mindre judiska bönehus i Sverige såsom de som funnits i Lund.

3.4 Judiskt liv i Halland

I Halland var judisk bosättning under 1800-talet inte omfattande, men vid slutet av århundrandet bildades en liten judisk gemenskap i landskapet. Den bestod främst av östeuropeiska judar som invandrat kring 1870-talet. Den mosaiska församlingen i Halmstad grundades 1899, och året därpå valdes föreståndare⁹. En formell församlingsordning antogs 1902, men redan från början verkar det ha uppstått konflikter och organisatoriska svårigheter. Bland annat uppstod en offentlig kontrovers då en föreståndare under en gudstjänst ryckte Torarullen ur händerna på religionsläraren, vilket resulterade i att han dömdes till böter. Densamme påstod dessutom att församlingen endast hade sex medlemmar, långt under det lagstadgade minimikravet på femton, medan andra ledamöter hävdade att det fanns minst sextio medlemmar. Trots detta beslutade Kunglig Majestät 1904 att upplösa församlingen med verkan från den 1 januari 1905, på grund av otillräckligt medlemsantal. Församlingen tycks ha haft en egen kyrkobokföring, men några handlingar har inte bevarats. Information om dess grundande hittar vi istället i tidningar från tiden och från församlingens stadgar vilka kan läsas i "Bihang till Svensk författningssamling" Nr 46 från 1902. Efter församlingens upphörande kom judarna i Halmstad att organisatoriskt höra till Malmöförsamlingen.

Trots den korta existensen av Halmstads församling fanns judiskt religiöst liv i staden under flera decennier. En synagoga (bönehus) inrättades på Klammerdammsgatan i Halmstad, och där samlades man för gudstjänster under många år. Detta visar att även om den formella strukturen upphörde, fortsatte det judiska livet informellt så länge det fanns familjer kvar på orten. I takt med urbanisering och bättre kommunikationer valde dock många judiska Hallandsbor att ansluta sig till församlingarna i Göteborg eller Malmö, eller att flytta dit. I vår tid har Halland ingen egen judisk församling, men judiska individer och familjer bor ännu i landskapet.

En inflyttningsbilaga från Lunds domkyrkoförsamlings kyrkoarkiv, volym H II a: 60

3.5 Rekommenderad litteratur

För den som vill fördjupa sig i judisk historia i Sverige och i synnerhet Sydsverige, finns ett antal böcker och artiklar av värde. Min historiska introduktion bygger på informationen presenterad i dessa verk, och de kan antas vara obligatorisk läsning om man vill sätta sig in i ämnet av svensk-judiskt liv i Sydsverige beroende på geografiskt berört område. En fullständig litteraturlista över hela handboken utan kommentarer hittas i bokens slut, kapitel 10. Nedan listas verken, tillsammans med korta kommentarer om deras innehåll.

Anna Svenson. Nöden – en shtet i Lund (Gamla Lund, 1995)

En lokalhistorisk skildring av kvarteret Nöden i Lund där många judiska immigranter bosatte sig under slutet av 1800-talet. Boken ger en livfull bild av de sociala och ekonomiska förhållandena i denna judiska enklav, och är särskilt relevant för att förstå judiskt vardagsliv i en skånsk småstad. (OBS! Finns även i nytryck från 2022)

Carl Henrik Carlsson. Judarnas historia i Sverige. (Natur & Kultur, 2021)

Boken utgör en överskådlig framställning av svensk-judisk historia från mitten av 1500-talet till idag, med fokus på hur församlingarna gradvis vuxit fram och hur rättsliga och samhälleliga omständigheter påverkat svenska judars tillvaro. Genom att beskriva centrala arkivkällor, institutioner och nyckelaktörer fungerar verket som en värdefull resurs för vidare forskning, och ger läsaren en stabil grund för att bygga vidare på sin förståelse av svensk-judiskt liv i vår historia.

Carl Henrik Carlsson. Källor till judarnas historia i Sverige. (Riksarkivet, 2022)

Boken utgör en utförlig arkivguide till svensk-judisk historia, med särskild tonvikt på personforskning, församlingarnas framväxt, flyktmottagande samt de lagar och förordningar som har reglerat judiskt liv i Sverige. Genom att systematiskt redogöra för relevanta källor och hur dessa kan användas, erbjuder verket en värdefull utgångspunkt för alla typer av studier och forskning inom ämnet. (OBS! Kan laddas ner i PDF-form via Riksarkivets hemsida - se <https://sok.riksarkivet.se/arnesomrade/judiskt>)

Elisabeth Reuterswärd. Att söka sina utländska rötter: En vägledning till källor om invandring i svenska statliga myndigheters arkiv under 1900-talet. (Landsarkivet i Lund, 1995)

En arkivguide till källmaterial om invandrare och invandring till Sverige i stort, som inte specifikt behandlar svenska judar. Guiden redogör också för den lagstiftning som under 1900-talet reglerade både invandringen och villkoren för invandrare.

Harry R:son Svensson. Fabian Philip, familjen Ruben och örlogsstaden: Entreprenörsfamiljen som grundade Mosaiska församlingen i Karlskrona 1780–1945. Doktorsavhandling. (Stockholms universitet, 2017)

Svenssons forskning fokuserar på judisk integration i Karlskrona. Den belyser hur en liten judisk familjekrets kunde verka och frodas i en militärstad, och ger ett längre tidsperspektiv på församlingen

i Karlskrona samt dess medlemmars entreprenörskap och nätverk. Avhandlingen är relevant för Blekinges judiska historia och för frågor om minoriteters integration i Sverige.

Harry Rubinstein et al. (Red.). Mosaiska församlingen i Malmö 100 år, 1871–1971 (Malmö Mosaiska församling, 1971)

En samling artiklar om svensk-judisk kultur och malmöförsamlingens historik utgiven i samband med 100-årsjubileet av Malmös judiska församling. Innehåller artiklar om församlingens bildande, utveckling och viktiga personligheter. Ger värdefull insikt i Malmös roll som judiskt centrum i södra Sverige under olika perioder, och om flyktningmottagandet under och efter andra världskriget.

Harry Rubinstein. Ur historien om Malmö som judisk mötesplats. M: Tidskriften om Malmö. 1997:2. s. 57–61.

En kort artikel som sammanfattar Malmös judiska historia och lyfter fram stadens betydelse som mötesplats för judar från olika länder. Rubinstein placerar Malmös judar i ett större sammanhang av migration och handel. Lämplig som översiktlig introduktion till ämnet.

Hugo Valentin. Judarnas historia i Sverige (Albert Bonniers Förlag, 1924)

Standardverket som ger en bred översikt över judarnas historia i Sverige från 1500-talet fram till början av 1900-talet. Även om verket inte fokuserar specifikt på Skåne eller Blekinge, ger det viktig kontext om lagstiftning (som Judereglementet), invandringsvågor och judarnas ställning i det svenska samhället över tid. Bra för den som vill få ett nationellt perspektiv på svensk-judisk historia.

Lars Hallberg. Källor till invandringens historia 1840-2000. (Riksarkivet, 2017)

Boken ger en fördjupad genomgång av den lagstiftning som har styrt invandringen i Sverige och fungerar samtidigt som en arkivguide. Den presenterar myndigheternas material kring invandring och visar var detta kan återfinnas.

Thomas Fürth & Mikael Hoffsten. Judisk släktforskning. (Sveriges Släktforskarförbund, 2020)

En kortare bok som både innehåller en arkivguide över källmaterial om svensk-judisk historia och ett utförligt historiskt kapitel med inriktning på svenska judars historia. Boken är särskilt värdefull för den som forskar ur ett nationellt perspektiv, då den tydligt betonar den nationella kontexten. Utöver detta presenterar den värdefulla online-resurser för internationell judisk släktforskning.

Walter Siegel & Harry Rubinstein. Mosaiska församlingen i Malmö 75 år, 1871-1946. (Malmö Mosaiska församling, 1946)

En minnesskrift med historik över Malmö Mosaiska församlings verksamhet fram till 1946, samt mycket skrivet om svensk-judiskt liv i södra Skåne.

4. Att använda arkiv och digitala arkivsöktjänster

4.1 Hur fungerar ett arkiv?

Ett arkiv är både en institution (platsen där materialet förvaras) och den samlade mängden handlingar som har skapats som en biprodukt av en verksamhet – myndighet, förening, företag eller privatperson.

Riksarkivets handlingar ordnas efter vem som skapat dem och behåller sitt ursprungliga sammanhang enligt den s.k. proveniensprincipen. Strukturen är hierarkisk:

Arkiv → Serie → Volym

Vad är då en serie?

En serie (på Riksarkivet ofta betecknad med en bokstav och siffra, t.ex. A 1) är en grupp av handlingar som hör ihop genom funktion, typ eller tid – t.ex. Protokoll, Räkenskaper eller Fotografier.

Serien får ett tecken och en beskrivande titel i arkivförteckningen.

Inom serien är handlingarna vanligen ordnade kronologiskt, numeriskt eller alfabetiskt, handlingar i en serie kallas volymer.

Exempel: Serie H 1 – Protokoll (kommunfullmäktige), 1863-1976.

Vad är då en volym?

En volym är den fysiska förvaringsenheten: en bok, bunt, kartong, akt eller filmappar där en del av serien ligger.

Varje volym får ett löpnummer inom serien (t.ex. H 1:3), datering och ibland ett mer detaljerat innehålls- eller sekretessanmärkning.

Volymen är den nivå där man kan beställa fram materialet i Riksarkivets läsesal eller begära digitisering.

Allt detta kan låta krångligt men kan förklaras simpelt, tänk dig ett arkiv som en stor bokhylla. Själva arkivet är hela hyllan – allt som en myndighet eller förening har sparat genom åren för att visa vad de har gjort. På hyllan delar man in materialet i serier. En serie är som en rad med böcker som handlar om samma sak, till exempel alla mötesprotokoll för sig och alla räkningar för sig, så att det blir lätt att hitta rätt typ av papper. Varje bok på raden kallas volym. Volymen är alltså den fysiska boken, pärmen eller kartongen där just de här pappren ligger. När du beställer något från Riksarkivet i Lund talar du om vilken serie du vill ha och vilket volymnummer i den serien, ungefär som att be bibliotekarien om ”rad A, bok nummer 3”. Då plockar de fram exakt rätt låda till dig.

För en mer ingående beskrivning av hur man beställer fram material till Riksarkivets läsesalar, se följande länk till Riksarkivets hemsida: <https://sok.riksarkivet.se/om-soktjansten/bestall-till-lasesal>

4.2 Var finns arkiven?

Det finns många olika arkivinstitutioner som gemensamt förvarar vårt kulturarv. Vilken sorts material de förvarar varierar från institution till institution. Vissa är myndigheter, vissa är stiftelser och föreningar. Den viktiga skillnaden dem emellan är att myndighetsarkiven förvarar material producerat av myndigheter som är allmän handling. Detta innebär att man har rätt att begära ut materialet och ta del av det, om det inte omfattas av sekretess. Endast i undantagsfall är något material sekretessbelagt under mer än 70 år, material som är äldre än så är i regel fritt tillgängligt att begära fram. Notera att detta endast gäller material producerade av myndigheter och av organisationer med myndighetsuppdrag. Enskilda arkiv, i betydelse icke-myndighetsarkiv, kan ha helt andra regler rörande vem som får ta del av materialet. Nedan ges en kort översikt över de arkivinstitutioner som verkar i regionen; listan är inte avsedd att vara heltäckande.

4.2.1 Arkivinstitutioner – myndigheter

Riksarkivet i Lund¹

Här förvaras det mesta av de statliga och kyrkliga handlingarna från Skåne, Blekinge och Halland, med undantag för material som rör Malmö stad. Bland samlingarna finns huvuddelen av Svenska kyrkans kyrkoarkiv – inklusive folkbokföringen – samt domstols- och länsstyrelsehandlingar, kartor och ritningar. Utöver myndighetsarkiv förvaras också en betydande mängd enskilda arkiv efter företag, stiftelser, föreningar och privatpersoner. Notera att material från centrala myndigheter förvaras, till största delen, hos Riksarkivet i Stockholm/Täby.

Malmö Stadsarkiv

Stadsarkivet är ett kommunarkiv, men har också motsvarande uppdrag som Riksarkivet i Lund på statlig nivå inom Malmö stad. Här finns arkiv från diverse kommunala myndigheter som rör stadens verksamheter, samt arkiv från statliga myndigheter i Malmö, inklusive polis och Svenska kyrkans kyrkoarkiv. Arkivet bevarar dessutom en rad enskilda arkiv, bland annat efter lokala föreningar, företag och kulturpersonligheter.

Kommunala arkiv (kommunarkiv)

Varje kommun ansvarar för sitt eget arkiv och bevarar handlingar från kommunala nämnder, bolag och förvaltningar. Flera kommunarkiv tar dessutom emot enskilda arkiv med lokal anknytning, till exempel material från bygdeföreningar, gårdar eller lokala industrier. Tillgänglighet, öppettider och söktjänster varierar därför mellan olika kommuner – kontakta det aktuella kommunarkivet för detaljerad information.

¹ Värt att notera är att Riksarkivet i Lund tidigare hette Landsarkivet i Lund och att vissa arkivförteckningar, arkivguider och liknande du kan hitta använder det namnet.

4.2.2 Arkivinstitutioner – övriga

Arbetarrörelsens arkiv i Skåne och Arbetarrörelsens arkiv i Landskrona

Arbetarrörelsens arkiv samlar, bevarar och tillgängliggör handlingar från fackföreningar, politiska organisationer, kooperativa företag och folkrörelser. Bland samlingarna finns protokoll, medlems- och löneförteckningar, affischer, flygblad, tidningar, fotografier, ljud- och videoinspelningar samt personarkiv efter framstående företrädare inom arbetarrörelsen. Arkivets bestånd är sökbart i NAD, för att besöka arkivet – kontakta dem i förväg och specificera vad du söker.

Skånes Arkivförbund (SAF)

SAF fungerar som en regional paraplyorganisation för enskilda arkiv: föreningar, stiftelser, företag och privatpersoner från Skåne. Utöver den fysiska förvaringen av arkiv erbjuder förbundet kurser i arkivhantering, rådgivning kring gallring och digitisering. Materialet är sökbart via NAD (Nationella Arkivdatabasen). Tillgången är i huvudsak fri, men villkoren kan variera beroende på givarnas deposition- eller gåvoavtal – kontakta arkivet i förväg för aktuell information om beställning, sekretess och eventuella avgifter.

Arkivcentrum Syd i Lund inrymmer Riksarkivet i Lund, Skånes arkivförbund, Lunds stadsarkiv och flera andra arkivinstitutioner.

4.3 Nationell Arkivdatabas och Digitala forskarsalen

Nästan alla arkiv och serier som nämns i denna handbok är sökbara i NAD (Nationell Arkivdatabas). Detta är en digital söktjänst från Riksarkivet där arkivförteckningar från många av Sveriges arkivinstitutioner är tillgängliga, bland andra Riksarkivet, Arbetarrörelsens arkiv, Malmö stadsarkiv med andra. I NAD kan man även beställa fram material tillgängligt hos Riksarkivet till läsesalen på den ort där materialet förvaras.

NAD är tillgängligt via följande länk: <https://sok.riksarkivet.se/nad>

Utöver NAD så finns andra digitala arkivsöktjänster och verktyg som kan vara användbara. Dessa redovisas bland andra verktyg i kapitel 9.

Digitala forskarsalen är en annan tjänst från Riksarkivet, tillgänglig via deras hemsida. Riksarkivet samlar sitt digitala material, mycket av det inskannat eller manuellt registrerat i databaser, i både NAD och den Digitala forskarsalen. I forskarsalen kan man hitta en samling med sökbara register över bl.a. kartor, folkräkningar, bouppteckningar och registret SCB födda, vigda, döda 1860-1949.

Digitala forskarsalen är tillgänglig via följande länk: <https://sok.riksarkivet.se/digitala-forskarsalen>

4.4 Fritextsökning i AI-transkriberade källor via NAD

Sedan april 2025 kan du i NAD skriva in ett valfritt ord eller en fras och få träffar direkt i handskrivna original. Riksarkivet har med den egenutvecklade AI-modellen Swedish Lion gjort drygt 1,2 miljoner sidor sökbara (april 2025). Först ut att publiceras var Trolldomskommissionens akter från 1600-talet och Svea hovrätts protokoll från 1700-talet. När du klickar på en träff visas originalbilden bredvid den maskintolkade texten, och du hamnar på exakt den rad där sökordet förekommer. På några sekunder kan du alltså hitta namn, orter och uttryck som tidigare krävde tidsödande bläddring. Alla transkriptioner kan dessutom laddas ned som öppen data för egen vidarebearbetning. Observera att AI-transkriptionen ibland gissar fel. Kontrollera därför alltid formuleringen i originalbilden innan du citerar. Under 2025 ska mer material succesivt bli tillgängliggjort och sökbart. Du når funktionen genom att välja ”Endast transkriberat material” i NADs sökfiter. Skriv sedan ditt ord i fritexttrutan och klicka ”Sök”.

Vad innebär detta för forskning om svensk-judisk historia? Redan nu kan man söka på begrepp som ”jude”, ”judisk”, ”mosaisk” och ”israelisk” och få träffar. Detta verktyg, med sin stora användbarhet, får mig alltså att tala mot mig själv när jag i kapitel 1. inledningen skrev att detta inte fungerade som en taktik för forskning i arkiven. Mitt råd är att gå in i NAD, pröva själv och se vilken typ av material som framträder. Viktigt att förstå är dock att begrepp som ”jude” har använts på nedsättande vis i vissa av de domstolsprotokoll som man får sökträffar i. I ett protokoll jag granskade användes begreppet ”Judisk Räkningh¹” som synonymt med ohederlig eller oskäligen bokföring. Det är alltså inte nödvändigtvis judiska personer som framträder i arkiven, utan även fördomar som funnits emot dem.

KÄLLA: SVEA HOVRÄTT, HUVUDSERIE [LIBER CAUSARUM], SE/RA/420422/01/E VI A 2 AA/349 (1681)

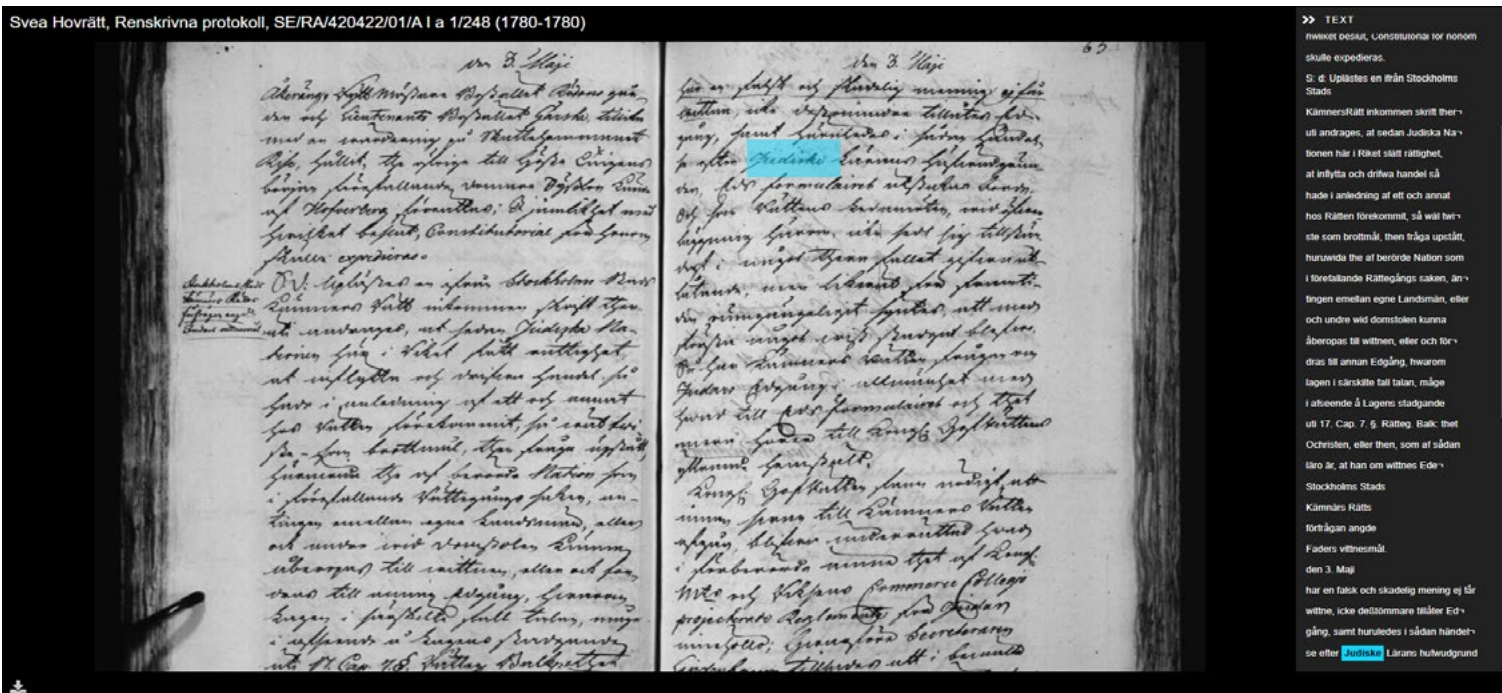
1 Räkning.

Ett exempel ur hovrättsprotokollen

Den 3 maj 1780 fick Svea hovrätt en skrivelse från Stockholms kämnärsrätt som ville veta om judar – som just fått tillstånd att bosätta sig och göra affärer i riket – kunde vittna och avlägga ed i domstol, och i så fall med vilken edsformel. Eftersom 1734 års lag förbjöd den som var "ochristen"² från att vittna i rätten beslöt hovrätten att först skaffa det ännu opublicerade förslag till judereglemente som låg hos Kommerskollegiet innan man svarade.

Sekreterare Samuel Lindenbaum fick i uppdrag att hämta handlingen. Protokollet visar alltså hur domstolen inväntade regeringens ställningstagande i en fråga som två år senare skulle konkretiseras i 1782 års Judereglemente.

2 Inte kristen.

På följande vis kan det se ut när en sökning är gjord. Sökordet "judisk" är markerat i blått.

KÄLLA: SVEA HOVRÄTT, RENSKRIVNA PROTOKOLL, SE/RA/420422/01/A I a 1/248 (1780)

5. Arkiv rörande judiska personer och organisationer

5.1 Mosaiska/judiska församlingarna i Halland, Blekinge och Skåne

I dag, 2025, finns två judiska församlingar verksamma i Skåne: Judiska församlingen i Malmö och Judiska församlingen i Nordvästra Skåne, med säte i Helsingborg. Det finns däremot inga judiska församlingar i vare sig Halland eller Blekinge. I Lund finns dock Judiska Centret i Lund, en förening som är erkänd av Judiska Centralrådet.

Församlingen i Malmö är den största i regionen med omkring 550 medlemmar, medan församlingen i Nordvästra Skåne har cirka 100 medlemmar. Den sistnämnda var ursprungligen en dotterförsamling till Judiska församlingen i Malmö och blev en självständig församling år 2010. Eftersom verksamheten fram till dess administrerades från Malmö, återfinns handlingar rörande Judiska församlingen i Nordvästra Skåne förmodligen i Malmöförsamlingens arkiv, vilket närmare beskrivs nedan i detta kapitel.

- **Kristianstads Mosaiska/judiska församling (1920-1990) och Lunds judiska församling/Judiska Centret i Lund**

Judiska föreningar på småorter som tillhört exempelvis Judiska Församlingen i Malmö har funnits och agerat som självständiga församlingar i de flesta frågor, däribland dem Kristianstads Judiska församling och föreningen i Lund. Handlingar rörande församlingarna/föreningarna kan finnas i Judiska församlingen i Malmös arkiv.

- **Halmstads Mosaiska församling (1899-1905) [Arkiv saknas]**

Arkivet efter församlingen i Halmstad är försvunnet, eller så har handlingarna aldrig samlats och bevarats. Det finns dock uppgifter från församlingens folkbokföring hos Statistiska centralbyrån, se kapitel 6.1.

- **Mosaiska/Judiska församlingen i Karlskrona (1864-1994) [Riksarkivet i Stockholm/Täby]**

Beständig länk: <https://sok.riksarkivet.se/arkiv/1w02DG6BfaY5LLDRvYzzwA>

Arkivet efter Mosaiska/Judiska församlingen i Karlskrona är sedan 2008 deponerat hos Riksarkivet i Arninge. Materialet överfördes då från Judiska museet, som i sin tur tagit emot handlingarna efter att församlingen upplöstes. Arkivet är litet men värdefullt: totalt omfattar det knappt en hyllmeter med dokument från perioden 1864-1994. Handlingarna är uppdelade i ett huvudarkiv och kyrkböcker, fördelade på 13 serier och sammanlagt 18 volymer. Dessa beskrivs närmare nedan.

Eftersom arkivet är deponerat finns särskilda regler kring tillgången till materialet. Enligt depositionsavtalet är arkivet tillgängligt för forskning endast efter tillstånd från ansvarig chef på Riksarkivet. För närvarande ges sådant tillstånd av chefen för den sektion där arkivet förvaras. Även om stora delar av materialet är äldre, sträcker sig några volymer ända fram till 1994 och kan därför innehålla uppgifter om personer som fortfarande är i livet. Vissa handlingar kan därför omfattas av

dataskyddsförordningen (GDPR), särskilt om det gäller känsliga personuppgifter. Detta innebär att alla förfrågningar om tillgång prövas individuellt.

Vanligtvis går det ändå bra att få ta del av materialet, exempelvis vid släktforskning. Då ombeds du att ange vilka personer du söker information om samt redovisa släktskapet med dessa. Arkivpersonalen hjälper sedan till med att ta fram relevanta dokument. Vid bredare forskningsfrågor, vare sig det är akademisk eller annan forskning, kan Riksarkivet komma att be om en närmare beskrivning av forskningsändamålet innan beslut fattas.

Vad finns i arkivet?

Utifrån förteckningen som är tillgänglig i NAD finner vi följande material i arkivet. Det är fördelat på två delarkiv. **Huvudarkivet** och **Kyrkböcker**.

I **Huvudarkivet** finns, förutom protokoll, revisionsberättelser, kassaböcker och verifikationer, även en serie med allmän korrespondens (E 1) från 1890-1991 samt ämnesordnade handlingar (F 1) som sträcker sig från sent 1800-tal till 1990-tal. Dessa handlingar behandlar bland annat församlingens begravningar och kyrkogård, donationer, dödsbon, taxeringsärenden och diverse ekonomiska frågor. Här ryms till exempel dokument rörande Leopold och Jenny Rubens Kyrkogårdsfond, dödsbon efter familjen Philipson samt material kring Jacobsonska donationsfonden. Vidare återfinns handlingar om Wolf Solnitskys grav, Isak Sterns fond för hebreiska- och religionslärare, föreningen Rodef Chessed, religionsläraren Leonard Fischer, tidningsklipp, dokument från Centralrådet, försäkringshandlingar, depositionshandlingar för Judiska museet och andra ekonomiska handlingar.

En särskild serie (Ö 1) innehåller handlingar från den välgörenhetsförening som kallades Rodef Chessed och var verksam mellan 1942 och 1971. Materialet omfattar bland annat protokoll, medlemsförteckningar, korrespondens, verksamhetsberättelser och ekonomisk dokumentation.

I delarkivet **Kyrkböcker** finns församlingens officiella kyrkobokföring både från perioden då man var folkbokförande myndighet (1860-1910) och från tiden därefter, huvudsakligen fram till 1930, men i vissa fall in på 1980-talet. Denna del av arkivet beskrivs i kapitel 6.1.

- **Mosaiska/Judiska församlingen i Malmö (1873-1986) [Malmö stadsarkiv]**

Beständig länk: <https://sok.riksarkivet.se/arkiv/T2r9UfvHgqYioTPDMLtE2>

Arkivet från Judiska församlingen i Malmö är omfångsrikt. Det består av 22,9 hyllmeter fördelat på 59 serier och ett mycket stort antal volymer. Handlingar som folkbokföring, korrespondens, protokoll och dylikt återfinns men även diverse annat material såsom ritningar och handlingar tillhörande flera föreningar förekommer i arkivet.

För att få tillgång till arkivet från malmöförsamlingens arkiv krävs tillstånd från församlingen. Jag har inte haft möjlighet att undersöka arkivet närmare eller få reda på hur tillstånd att använda arkivet avgörs inom ramen för detta arbete. Gissningsvis är kraven liknande de för Karlskrona Mosaiska/Judiska församlings arkiv (se ovan).

Utifrån arkivförteckningen finner vi följande material i församlingens arkiv. Notera att denna beskrivning exkluderar folkbokföringsmaterial, som beskrivs i kapitel 6.1.

I arkivet efter Mosaiska/Judiska församlingen i Malmö finns ett omfattande bestånd av administrativa, ekonomiska och organisatoriska handlingar. I **protokollsserierna (K)** återfinns bland annat församlingsstämmans/församlingsfullmäktiges och förtroenderådets protokoll, föreståndarens protokoll, samt protokoll från olika nämnder och kommittéer såsom byggnadskommittén, taxeringsnämnden och Chevra Kadischa (en sjuk- och begravningskassa). Här ingår även bilagor i form av revisionsberättelser, röstlängder, taxeringslängder och årsredovisningar. Under 1930- och 1940-talen tillkom protokoll från hjälpkommittéer och flyktingkommittéer, som bildades för att stötta judiska flyktingar, särskilt under och efter andra världskriget. I detta material återfinns dokumentation kring hjälpinsatser för flyktingar från Nazityskland samt för de danska judar som flydde över Öresund i oktober 1943.

I **korrespondensserierna (J)** bevaras både inkommande och utgående skrivelser, kungliga brev, ämnesordnade ärenden samt omfattande korrespondens kring hjälpverksamhet. Den sistnämnda utgörs av 35 volymer (**J VI**) från 1933-1971 och innehåller brev rörande nödställda judar i Europa, flyktingar och överlevande efter Förintelsen. Därtill finns särskild korrespondens med World Jewish Congress (**J VII**), samt ämnesordnade handlingar som rör tiden 1875-1994 (**J III**).

I **räkenskapsmaterialet (L)** ingår huvudböcker, reskontror, kassaböcker och verifikationer. Här återfinns också taxeringslängder, inventarieförteckningar, bokslut, lönehandlingar samt räkenskaper för olika donationsfonder.

Handlingar rörande församlingens demokratiska struktur återfinns i **serien M I**, där dokument från det församlingsfullmäktige som inrättades 1955 finns samlade.

Under **serien O** finns material rörande synagogan, begravningsplatsen och andra fastigheter. Det handlar om korrespondens, ritningar och andra dokument kopplade till byggnationer och renoveringar.

I **serien P** återfinns handlingar från närstående judiska föreningar i Malmö, såsom Judiska herrklubben, föreningen Judisk ungdom, daghemmet Chinuch och kvinnoföreningen WIZO bland andra.

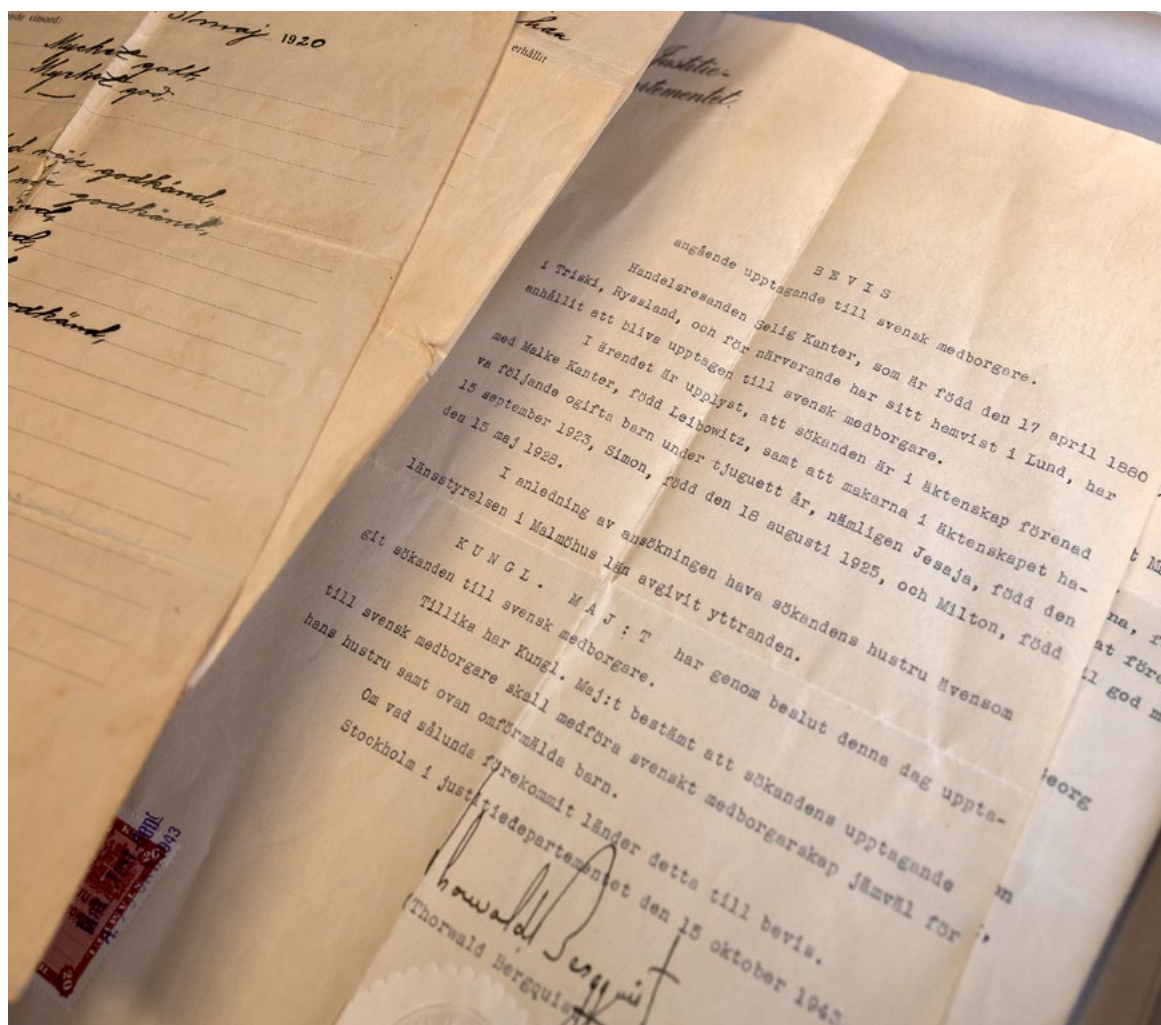
Slutligen innehåller arkivet även en **ritningsserie (R)**, där originalritningar till synagogan av John Smedberg och andra byggnader återfinns.

Beståndet som helhet i arkivet är stort, större än vad dessa sidor rymmer. Förteckningen är utförlig med många anteckningar som beskriver innehållet, det är väl värt att se över förteckningen via NAD själv för att få en blick över vilka handlingar som kan efterfrågas.

5.2 Enskilda arkiv

Enskilda arkiv är skapade av enskilda aktörer. Det kan röra sig om släkter, företag, föreningar, enskilda personer eller en stiftelse. Gemensamt har de att de inte är offentliga aktörer, myndigheter, och att arkiven därför inte omfattas av offentlighetsprincipen. Vem som får tillgång till arkiven är därför helt reglerat av givaren, och krav som ställs på forskaren kan vara mycket olika. Vissa arkiv är helt öppna medan vissa kräver särskilt tillstånd. Handlingarna ordnas efter samma grundprinciper som myndighetsarkiv (arkiv → serie → volym) men lämnas vanligen som deposition eller gåva till Riksarkivet, stadsarkiv, museer eller folkrörelsearkiv. Genom sina personliga perspektiv kompletterar enskilda arkiv myndighetsmaterialet och är en oumbärlig källa för forskning inom en rad humanistiska och samhällsvetenskapliga fält.

En del av arkiven jag beskriver nedan omfattas av förbehåll, vilket innebär att tillgång till arkivet kan kräva tillstånd. Om du ska beställa fram volymer ur dessa arkiv, kolla därför upp om tillstånd krävs innan du planerar ditt besök i en läsesal. De arkiv jag presenterar här är de jag har funnit genom mina egna eftersökningar, det är inte nödvändigtvis en fullständig uppställning. Arkiven har alla koppling till Skåne, Halland eller Blekinge. Antingen genom att materialet de innehåller är skapat i de länen eller genom att materialet de innehåller berör länen.

Ur den lilla samlingen Handlingar rörande familjen Kanter på Riksarkivet i Lund.

5.2.1 Sammanfattande tabell

Arkiv, personer och släkter	Innehåll/Relevans	Sidnummer
Familjen Rubens arkiv [Riksarkivet i Lund]	Judisk historia i Blekinge	S. 25
Harry Rubinsteins arkiv [Malmö stadsarkiv]	Dagböcker, föreningen Förintelsens ögonvittnen, judiskt liv i Malmö	S. 25
Herman Sederowskys arkiv [Malmö stadsarkiv]	Judisk affärsverksamhet, foton, butiker i Skåne	S. 25
Handlingar rörande familjen Kanter [Riksarkivet i Lund]	Skolbetyg, medborgarskaps- & yrkeshandlingar, donationsbrev. Judiskt vardagsliv i Lund (Nöden)	S. 25
Anna Svensons samling [Judiska museet]	Intervjuer till "Nöden – en shtetl i Lund"	S. 25
Arkiv, föreningar och organisationer	Innehåll/Relevans	Sidnummer
Bund [Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek]	Socialistisk judisk arbetarrörelse (1901–1914)	S. 26
Hechaluz i Sverige [Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek]	Sionistisk ungdomsrörelse, uppbygandet av Israel	S. 26
Förintelsens ögonvittnens arkiv [Malmö stadsarkiv]	Överlevandes vittnesmål och föreläsningar	S. 26
SK Hakohah/Hakoah [Malmö stadsarkiv]	Judisk idrottsförening, protokoll och verksamhetsberättelser	S. 26
Svenska Makkabiförbundet [Stockholms stadsarkiv]	Samlar judiska idrottsklubbar, Makkabiader	S. 27
Sölvesborg Stad Sternska Fonden [Sölvesborgs kommunarkiv]	Berthold Sterns donationer, politiskt engagemang	S. 27
B. Sterns donationsfond [Malmö stadsarkiv]	Testamente och fondhandlingar kring Sterns gåvor	S. 27
Icke-judiska arkiv tillhörande föreningar och organisationer	Innehåll/Relevans	Sidnummer
IM (Individuell Människohjälp) [Riksarkivet i Lund]	Kristen mission till judar, enskilda judiska flyktingar	S. 27
Svenska Missionsförbundet [Riksarkivet i Stockholm/Täby]	Tostarpsgårdens flyktingläger, dokumentation om judiska flyktingar	S. 28
Svenska Röda Korsets arkiv [Riksarkivet i Stockholm/Täby]	Centralt arkiv för Röda Korset, Vita bussarna-aktionen. Flyktingmottagandet.	S. 28
Svenska röda korset. Malmöhus distrikts arkiv [Riksarkivet i Lund]	Lokal avdelning av Röda Korset, Vita bussarna-aktionen. Flyktingmottagandet.	S. 28

5.2.2 Person och släktarkiv

- **Familjen Rubens arkiv** [Riksarkivet i Lund]

Ett enskilt arkiv med stor vikt för judiskt historia i Karlskrona och i Blekinge som helhet. Familjen Ruben är en judisk släkt med segelduksfabrikören Fabian Philip som anfader. Se kapitel 3.3 om historisk bakgrund till judiskt liv i Blekinge för mer information.

Tips! Läs Harry R:son Svensson. *Fabian Philip, familjen Ruben och örlogsstaden: Entreprenörsfamiljen som grundade Mosaiska församlingen i Karlskrona 1780–1945*. Doktorsavhandling. (Stockholms universitet, 2017). Här finner du en gedigen genomgång av släktens historia och även Blekinges judiska historia, mycket med utgångspunkt i detta arkiv.

- **Harry Rubinsteins arkiv** [Malmö stadsarkiv]

Arkivet innehåller dagböcker, privata räkenskaper, betyg och juridiska handlingar från hela Harry Rubinsteins liv (1920–2007). Dessutom finns manuskript, tal, dikter och korrespondens. Rubinstein var verksam som studierektor vid Malmö Borgarskola och grundade år 1991 föreningen Förintelsens ögonvittnen, där överlevande berättade om sina erfarenheter från kriget. Fotografier, tidningsurklipp, teckningar och annat material ger en bred möjlighet för forskning i hans privata och yrkesmässiga liv, liksom i den Judiska Församlingen i Malmö under 1900-talet.

- **Handlingar rörande familjen Kanter** [Riksarkivet i Lund]

Litet person- och släktarkiv efter östjudiska familjen Kanter som bodde i Lunds kvarter Nöden.¹ Innehåller skolbetyg (1920–23), Selig Kanters medborgarskapsintyg (1943) och bouppteckning (1945), Malke Kanters testamente (1948), Jesajas Kanters LO-medlemsbok och tjänstgöringsintyg (1950-tal) samt donationsbrevet för Selig och Malke Kanters fond (1959). Kan vara intressant för den som vill studera judars vardagsliv i Lund.

- **Herman Sederowskys arkiv** [Malmö stadsarkiv]

Herman Sederowsky (1879–1950) var en judisk affärsman i Malmö som invandrade från Polen och grundade flera varuhus och butiker, som senare drevs vidare av familjen. Arkivet kan vara användbart för forskning om judisk affärsverksamhet i Malmö, Helsingborg, Landskrona och Halmstad då han bedrev affärsverksamhet i samtliga av städerna. Arkivet innehåller några dokument och artiklar, samt många foton från Herman Sederowskys affärer i Malmö, med fokus på modevisningar, personal och familjen. Delar av materialet är digitiserat hos Malmö stadsarkiv.

- **Anna Svensons samling** [Judiska museet]

Intervjumaterial insamlat i samband med forskning i arbetet med boken *Nöden – en shtetl i Lund*.

¹ Familjemedlemmarna bidrog som uppgiftslämnare till Anna Svensons bok *Nöden – En shtetl i Lund*.

5.2.3 Föreningar och organisationer

- **Bund – Allmänna judiska arbetarförbundet i Litauen, Polen och Ryssland** [Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek²]

Bund – Allmänna judiska arbetarförbundet i Litauen, Polen och Ryssland – var en socialistisk, sekulär och antisionistisk rörelse grundad 1897 som kämpade för judiska arbetares rättigheter, jiddischspråkets ställning och en autonom judisk kultur inom sina hemländer.

Arkivet innehåller ett antal trycksaker, cirkulär, utredningar och kongresshandlingar från åren 1901-1914. Materialet kan vara av värde för forskare intresserade av judisk arbetarrörelse, östeuropeisk judisk historia och idédebatten kring nationalism och socialism i det tidiga 1900-talet. Arkivets innehåll är till synes varierat i språk, osäkert om något är på svenska. Det är möjligt att information om enskilda judars anslutning till förbundet går att utforska i arkivet, troligen även östjudar bosatta i Skåne, Blekinge eller Halland.

- **Hechaluz i Sverige** [Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek]

Samlingen rör den socialistiska och sionistiska ungdomsrörelsen Hechaluz i Sverige (1930-1940-tal) som organiserade judisk invandring till Palestina samt utbildning på svenska lantbruksgårdar. Materialet visar hur tysk-judiska ungdomar fick en tillfällig fristad i Sverige innan många fortsatte till Palestina för permanent bosättning. I arkivet finns bl.a. protokoll, cirkulär, tidskrifter, stenciler och korrespondens som ger inblick i rörelsens praktiska och ideologiska arbete. Samlingen är särskilt värdefull för studier av judiskt liv, exil och sionistiska nätverk i Sverige före och under andra världskriget. En del av materialet är skrivet på svenska, en del på engelska och en större del på tyska. En mindre del är även skrivet på hebreiska. Delar av materialet rör även judiska kvinnoorganisationen WIZO i Malmö, däribland upprop och brev.

(**Tips!** För en utförlig studie av Hechaluzrörelsen i Sverige, läs avhandlingen *Hechaluz – en rörelse i tid och rum: Tysk-judiska ungdomars exil i Sverige 1933-1943* av Malin Thor.)

- **Förintelsens ögonvittnens arkiv** [Malmö stadsarkiv]

Förintelsens Ögonvittnen var en ideell förening bestående av en grupp överlevande från förintelsen, initierad 9 december 1991 och aktiv från 1992, som föreläste för skolelever fram till 2006. År 2005 gav de ut en minnesskrift och 2020 ersattes de av föreningen Berättargruppen Förintelsens Efterlevande som fortsätter föreläsa för skolbarn.

- **Sportklubben Hakohah/Hakoah och Sportklubben SK Hakoah** [Malmö stadsarkiv]

Judisk sportklubb bildad inom Judiska församlingen i Malmö. Arkiven (till synes två separata) rör samma klubb. Det första arkivet "Sportklubben Hakohah/Hakoah" består av protokoll från SK

2 Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek är en institution i Huddinge som samlar, bevarar och tillgängliggör historiska dokument och material från fackföreningar, politiska partier, kooperativa rörelser och andra folkrörelser. Genom sin arkiv- och biblioteksverksamhet är ARAB en viktig resurs för forskning och utbildning om arbetarrörelsens utveckling och dess betydelse i svensk historia.

Hakoah, en judisk idrottsförening i Malmö som grundades år 1928. Protokollen är från 1928 och är från bildandet av klubben. Det andra arkivet ”Sportklubben SK Hakoah” är mer extensivt. Klubben drev aktiviteter inom fotboll, bordtennis, brottning, boxning och senare även handboll, volleyboll, bowling och bridge. Klubben deltog i internationella judiska tävlingar (Makkabiaderna i Israel). Arkivet innehåller styrelse- och årsmötesprotokoll, verksamhetsberättelser, jubileumsskrifter, matchtröjor och handlingar om resor och arrangemang. Det är relevant för forskning om judisk identitet, integration och idrottens betydelse i den judiska församlingen i Malmö under 1900-talet.

- **Svenska Makkabiförbundet** [Stockholms stadsarkiv]

Arkivet rör Svenska Makkabiförbundet, grundat 1968, som samlar judiska idrottsklubbar i Sverige, däribland SK Hakoah i Malmö. Materialet omfattar främst protokoll, korrespondens, stadgar samt fotografier från deltagande i internationella idrottsspel, de s.k. ”Makkabiaderna”, i Israel. Arkivet är relevant för forskning om judiskt föreningsliv, idrott och kulturellt utbyte, samt har särskild anknytning till SK Hakoah.

- **Sölvesborg Stad Sternska Fonden** [Sölvesborgs kommun centralarkiv]

Stadsläkaren Berthold Stern, ordförande i Sölvesborgs stadsfullmäktige 1927-1938 testamenterade sin förmögenhet till Sölvesborg Stad, Mosaiska församlingen i Malmö och Malmö fattigvård genom fonder. Detta arkiv utgörs av handlingar från hanteringen av fondernas medel från 1942-1985. Berthold Stern var jude och son till grosshandlaren Salomon Isak Stern.

- **B. Sterns donationsfond 1940-1946** [Malmö stadsarkiv]

OBS! Se föregående arkiv. Detta arkiv består av stiftelseurkunder rörande Berthold Stens donation till Sölvesborgs stad, Mosaiska församlingen i Malmö och Malmö fattigvård vid sin bortgång från åren 1940-1946.

5.2.4 Icke-judiska föreningar och organisationer

- **IM** [Riksarkivet i Lund]

Individuell Människohjälp (IM) är en ideell förening med syfte att bekämpa fattigdom och utanförskap. De är idag verksamma i 12 länder inklusive Sverige. Organisationen grundades av Britta Holmström 1938 genom bildandet av Praghjälpen. Syftet med Praghjälpen var att hjälpa, bland andra, judiska flyktingar i Prag som flytt dit som följd av Nazitysklands invasion av Sudetenland. Organisationen förespråkade en mission till judarna och hade som syfte att ge dem både världslig och andlig hjälp, med meningen att hjälpa de med mat och husrum och även försöka konvertera dem till en protestantisk kristen tro.

År 1940 växte föreningen avsevärt och åtog sig större uppgifter, man valde då det nya namnet Ino-europeisk Mission. År 1966 bytte föreningen namn till Individuell Människohjälp. Materialet i arkivet är huvudsakligen präglat av ett kristet missionsperspektiv och ger framför allt inblick i

organisationens historia och ideologiska grund snarare än detaljer om judiska flyktingars situation. Samtidigt innehåller arkivet enstaka intressanta dokument, inklusive korrespondens och rapporter om specifika flyktingfall, vilket gör att det kan vara relevant för forskare som studerar svensk flyktingpolitik och kristna hjälporganisationers roll under Förintelsen.

- **Tostarpsgårdens flyktinglägers arkiv 1939 - 1998 i arkivet Svenska Missionsförbundet/ Missionskyrkan 1867 - 2013** [Riksarkivet i Stockholm/Täby]

Arkivet efter Tostarpsgårdens flyktingläger (1939-1948) dokumenterar ett kristet initiativ för att ta emot flyktingar – främst judar från Wien, ofta konvertiter – under andra världskriget. Det innehåller korrespondens, arbetsscheman, fotografier och ett register med personuppgifter och levnadsberättelser för cirka 350 flyktingar. Materialet har särskilt värde för forskning om judiska flyktingars liv i Sverige, religiösa omvändelser och den svenska frikyrkliga flyktinghjälpen. Arkivet är tillgängligt utan förbehåll.

5.2.4.1 Röda Korset

- **Svenska Röda Korsets arkiv** [Riksarkivet i Stockholm/Täby]

I mars-maj 1945 genomförde Röda Korset, under Folke Bernadottes ledning, den så kallade Vita bussarna-aktionen. När konvojerna rullade ut från Malmö och via Danmark nådde tyska koncentrationsläger räddades omkring 17 000 människor, varav nära en tredjedel var judar. Svenska Röda Korsets arkiv är det centrala arkivet för organisationen i hela landet. Material som rör räddningsaktionerna i Röda Korsets regi finns bland annat i **Överstyrelsens arkiv** och i **Folke Bernadottes arkiv**, båda delar av Svenska Röda Korsets arkiv [Riksarkivet i Stockholm/Täby]. Arkivet är mycket omfångsrikt, och delar av materialet står att finna även bland myndighetsarkiven (såsom listor och förteckningar över individer räddade från lägren). Se även kapitel 8. för en översiktlig genomgång av materialet rörande flyktingmottagandet i myndighetsarkiven.

KÄLLA: CARL HENRIK CARLSSON. KÄLLOR TILL JUDARNAS HISTORIA I SVERIGE. (RIKSARKIVET, 2022). S. 175.

- **Svenska röda korset. Malmöhus distrikts arkiv** [Riksarkivet i Lund]

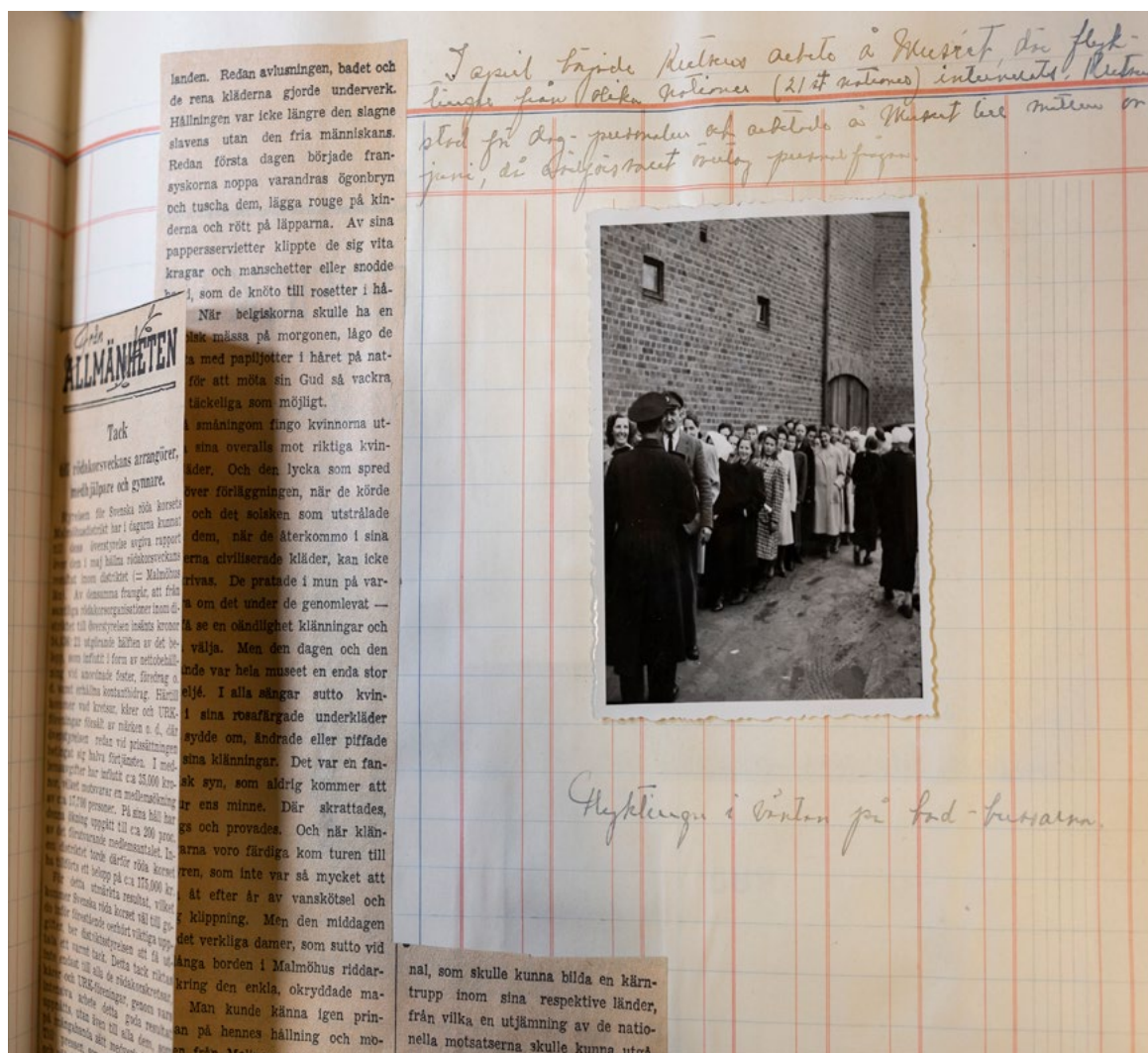
Röda Korset hade efter 1915 delat in sig i lokala distrikt varav Malmöhus och Kristianstad bestod av ett distrikt. Detta varade fram till 1935 då Kristianstad bildade ett eget distrikt. Arkivet speglar distriktets humanitära verksamhet från första världskriget fram till början av 1970-talet, inklusive hjälparbete under andra världskriget och mottagandet av lägerfångar våren 1945.

I arkivet finns protokoll (serie **A I-III**), diariier om avgående och inkomna skrivelser (serie **C I-IV**), medlems- och kretsmaterial bestående av listor över lokala kretsar och frivilliga (serie **D I**) samt ämnesordnade handlingar om kursverksamhet, internationella hjälpaktioner och sjukvårdsberedskap (serie **F I-II**).

Protokollen och diarierna från 1943-46 kan vara värdefulla för studier av Vita bussarna-aktionens lokala förberedelser och mottagandet av flyktingar i Skåne.

- Fler Röda Korset-arkiv

Utöver Malmöhusdistriktet kan liknande material finnas i det lokala kretsarkiven för östra Skåne **Svenska Röda Korsets Kristianstadskrets** [Skånes Arkivförbund]. Detsamma gäller för Blekinge med bland annat arkivet **Röda Korset Ronneby** [Blekingearkivet]. När det gäller Halland finns det en uppsjö av mindre kretsarkiv tillhörande lokala föreningar i Röda Korset, som förvaras av Folk- rörelsernas Arkiv i Norra Halland. En lista över dessa återfinner du inte här men de kan sökas fram i NAD.

Ur en klippbok från Svenska Röda korset. Malmöhus distrikts arkiv. Fotograf okänd.

6. Folkbokföring

6.1 Svenska judars folkbokföring (1860-1951)

Fram till 1860 bodde det ytterst få judar utanför Stockholm, Göteborg, Norrköping och Karlskrona. I Karlskrona fick svenska judar bosätta sig från 1838. Från 1860 till 1910 var de mosaiska församlingarna de officiella folkbokförande myndigheterna för judar i Sverige. Varje judisk person hörde formellt till den mosaiska församling som låg närmast personens hem. Från 1860 till 1894 skulle judar endast folkbokföras i den icke-territoriella mosaiska församlingen, efter 1894 skulle de judar som bodde utanför staden där församlingen låg skrivas in i den allmänna församling där de bodde. Detta var hur det skulle fungera enligt lagen, men i praktiken såg det ofta annorlunda ut. I Lunds domkyrkoförsamlings kyrkoarkiv finns exempelvis särskilda längder för judiska trosbekännare från och med 1873, förda separat från de böcker som Mosaiska församlingen i Malmö upprättade under samma period, trots att det egentligen bara var den mosaiska församlingen som var skyldig att folkbokföra sina medlemmar före 1894.

År 1910 infördes en ny förordning som angav att även judar skulle folkbokföras i den allmänna församling de tillhörde, det vill säga församlingen inom Svenska kyrkan som ansvarar för ett visst geografiskt område. Därmed tog Svenska kyrkan över folkbokföringen, och de mosaiska församlingarna förlorade rätten att själva föra kyrkobok för sina medlemmar. Ändå finns undantag: församlingarna skickade exempelvis årliga rapporter över födda, vigda och döda till Statistiska centralbyrån (SCB). Dessa rapporter, från perioden 1860-1949, är inskannade och kan sökas fram i Riksarkivets digitala forskarsal under ”SCB födda, vigda, döda 1860-1949”.

Länk till SCB födda, vigda döda 1860-1949: <https://sok.riksarkivet.se/scb-fodda-vigda-doda>

Av detta material framgår att Malmö Mosaiska församling lämnade in årliga rapporter från 1878 till 1933. Karlskronaförsamlingen gjorde detsamma under åren 1860 till 1930. Flera av församlingarna fortsatte också att föra register över sina medlemmar, även om detta inte längre var i egenskap av folkbokförande myndighet. År 1951 antogs en ny religionsfrihetslag i Sverige, vilket gav full religionsfrihet och innebar att judar inte längre behövde tillhöra ett mosaiskt samfund. Samtidigt slutade man att anteckna religionstillhörighet i folkbokföringen.

Låter allt krångligt? Oroa dig inte, här är en uppställning av vilka regler som gällde och när:

1860-1894: Judar är folkbokförda av den mosaiska församlingen som ligger närmast till deras bostad.

1894-1910: Judar folkbokförs av den mosaiska församlingen om de bor i den stad där församlingen finns. Annars folkbokförs de i den kristna församlingens böcker på den ort där de är bosatta.

Efter 1910: Judar folkbokförs av svenska kyrkan, så som resten av Sveriges befolkning.

Efter 1951: Judisk religionstillhörighet slutar att antecknas i folkbokföringen.

KÄLLA: CARL HENRIK CARLSSON. KÄLLOR TILL JUDARNAS HISTORIA I SVERIGE. (RIKSARKIVET, 2022).

6.1.1 Undantaget: Icke-svenska medborgare

Nu när du har en grundläggande bild av hur regelverket såg ut kan vi gå in på det verkligt krångliga: det stora undantaget från de vanliga folkbokföringsreglerna för judar. De regler som beskrevs tidigare – var judar skulle vara skrivna – gällde nämligen bara dem som var svenska medborgare. Många judar som invandrade från Östeuropa under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet saknade länge svenskt medborgarskap och var istället ”främmande undersåtar”. En del erhöll aldrig medborgarskap. Detta var möjligt eftersom Sverige inte hade en reglerad invandringspolitik mellan 1860 och 1917, vilket innebar att utlänningar, inklusive judar, kunde bosätta sig här utan särskilda tillstånd, pass eller viseringar.

Samtidigt fanns före 1951 ett krav för alla judiska medborgare att vara anslutna till en mosaisk församling. Men hur var det då för judar utan svenskt medborgarskap? I Stockholm, Göteborg och Malmö infördes regeln att endast den som var svensk medborgare fick vara medlem i den mosaiska församlingen. I Malmö skedde det 1905, och även om det aldrig blev ett formellt krav tillämpades det som om det vore det. Följden blev att en judisk person bosatt i exempelvis Lund, som inte hade medborgarskap, kunde förlora sitt medlemskap i Malmöförsamlingen år 1905 för att sedan gå med igen när hen väl fått svenskt medborgarskap. Saken kompliceras ytterligare av att från 1905 var judar som inte var medborgare ändå skattskyldiga till församlingen om de bott i upptagningsområdet i minst ett år.

Vad innebar detta för hur de folkbokfördes?

I praktiken hamnade alltså de icke-svenska judarna i den lokala församlingens (Svenska kyrkans) böcker, eftersom de inte kunde vara medlemmar i mosaiska församlingar förrän de blivit svenska medborgare. När en person senare blev medborgare ”flyttades” folkbokföringen över från den kristna församlingen till den mosaiska, trots att samma individ i många fall bott kvar på samma adress under hela perioden.

Tänk dig till exempel en judisk invandrare som kom till Malmö under 1880-talet och först skrevs in i Malmö Mosaiska församling. År 1905 kunde han bli avregistrerad där, enbart för att han ännu inte fått svenskt medborgarskap. Därefter dyker han istället upp i Svenska kyrkans församlingsböcker, utan att han egentligen bytt bostad. Detta syns sedan i arkiven som en slags administrativ förflyttning, trots att personen i praktiken inte har flyttat. Trots sin tid utan medlemskap kan han vara skattskyldig till församlingen och kan således möjligen finnas i deras taxeringslängder.

KÄLLA: CARL HENRIK CARLSSON. KÄLLOR TILL JUDARNAS HISTORIA I SVERIGE. (RIKSARKIVET, 2022).

6.2 Mosaiska församlingarnas folkbokföring

Både Mosaiska församlingen i Malmös arkiv (hos Malmö stadsarkiv) och Mosaiska församlingen i Karlskronas arkiv (hos Riksarkivet i Stockholm/Täby) innehåller församlingarnas egen kyrkobokföring, däribland församlingsböcker, födelse- och dopböcker, lysnings- och vigselböcker samt död- och begravningsböcker.

För Mosaiska/judiska församlingen i Malmö finns:

- Församlingsböcker (1879 till 1911)
- Flyttningslängder (1895 till 1911)
- Födelse- och dopböcker (1876 till 1942)
- Lysnings- och vigselböcker (1878 till 1981)
- Död- och begravningsböcker (1876 till 1983)
- Redogörelse för församlingens folkmängd (1905-1906)
- Kortregister över flyktingar i sju volymer från 1940-talet

För Mosaiska/judiska församlingen i Karlskrona finns:

- Församlingsböcker (1864 till 1931)
- Flyttningslängder (1895 till 1931)
- Födelse- och dopböcker (1895 till 1930)
- Lysnings- och vigselböcker (1895 till 1928)
- Död- och begravningsböcker (1895 till 1982)
- Redogörelse för församlingens folkmängd (1887 och 1916)

Mosaiska församlingen i Halmstads arkiv är försvunnet och därför finns ingen folkbokföring från dem, de förde dock förmodligen kyrkobok under sina aktiva år då man kan hitta inrapporterade födda, vigda och döda i registret SCB födda, vigda, döda 1860-1949 vilket är tillgängligt i Riksarkivets digitala forskarsal. Mycket litet finns dock rapporterat i detta material, förmodligen på grund av att församlingen hade få medlemmar.

6.3 Svenska kyrkans folkbokföring

I kapitel 6.1 och 6.2 såg vi hur judiska församlingar bokförde sina medlemmar, här beskrivs hur den allmänna folkbokföringen i Svenska kyrkan fungerade parallellt. Som du kanske förstått utifrån de föregående delkapitlen så är Svenska kyrkans folkbokföring i deras kyrkoböcker högst relevant även för judisk släkt- och personforskning. Vissa judiska familjer och individer finns endast i Svenska kyrkans böcker, andra återfinns både i den mosaiska församlingens böcker och i Svenska kyrkans register, medan endast ett fåtal förekommer uteslutande i den mosaiska församlingens böcker. En kort översikt över hur Svenska kyrkans folkbokföring fungerade är därför i sin ordning.

6.3.1 Folkbokföringen från 1686 till idag

Svenska kyrkans kyrkobokföring började redan på 1600-talet, men först med 1686 års kyrkolag blev den ett allomfattande system. Prästen blev skyldig att föra såväl ministerialböcker (födelse/dop, vigsel, död/begravning) som de tidiga husförhörlängderna.

Under perioden 1775 till 1894 fick judar successivt rätt att bosätta sig i Sverige. När sigillgravören Aaron Isaac erhöill sitt bosättningsstillstånd 1775 blev det starten på en permanent judisk närvaro i landet. Kyrkoböckernas huvudsyfte var att fungera som register över Sveriges befolkning vilket innebar att även icke-kristna, judar inkluderat, registrerades där. Prästerna redovisade dock oftast judar som "främmande trosbekännare" i särskilda bilagor, ibland längst bak i husförhörlängden på egna sidor. Dessa bilagor kallades ofta *Längder över främmande trosbekännare* eller *Särskilda längder* (från 1830-talet och framåt). Ett konkret exempel är Lunds domkyrkoförsamlings kyrkoarkiv vid Riksarkivet i Lund, som från 1877 förde sådana särskilda längder; för husförhörlängderna återfinns de i serie A I, volymerna 83, 99 och 115.

År 1894 ersatte församlingsboken husförhörlängden. Den nya boken hade, såsom husförhörlängden hade, fasta kolumner för födelse- och flyttuppgifter samt för uppgifter om främmande trosbekännelse, vilket gjorde att judar nu ofta skrevs in som *mosaiska* eller *israeliter* även i de kristna församlingarnas ordinarie böcker, särskilt om de saknade svenskt medborgarskap och därför inte fick stå kvar i en mosaisk församlingsbok. Skillnaden mellan de två böckerna var att den nya församlingsboken saknade kolumner för notering om kristendomsenskap.

Enligt 1910 års förordning skulle därefter alla boende i Sverige; judar, katoliker och frikyrkliga inräknade folkbokföras i den allmänna församlingen tillhörande Svenska kyrkan där de bodde. Därmed upphörde de mosaiska församlingarnas myndighetsroll, även om de fortsatte att föra interna medlemsregister (se kapitel 6.2).

Religionsfrihetslagen 1951 strök trosbekännelsen ur folkbokföringen, vilket innebar att någon notering om individers religiösa tillhörighet inte längre gjordes, även om judar fortsatt fanns registrerade i församlingsböckerna. Den 1 juli 1991 tog Skatteverket över folkbokföringen och alla uppgifter flyttades till den centrala folkbokföringsdatabasen; kyrkan behöll därefter endast pastorala register för internt bruk över sina egna medlemmar.

KÄLLA: SKATTEVERKET. DEN SVENSKA FOLKBOKFÖRINGENS HISTORIA UNDER TRE SEKLER. [HTTPS://WWW.SKATTEVERKET.SE/PRIVAT/FOLKBOKFORING/OMFOLKBOKFORING/FOLKBOKFORINGIGARIDAG/DENSVENSKAFOLKBOKFORINGENSHISTORIAUNDERTRESEKLER.4.18E1B10334EBE8BC80004141.HTML](https://www.skatteverket.se/privat/folkbokforing/omfolkbokforing/folkbokforingigaridag/densvenskafolkbokforingenshistoriaundertresekler.4.18e1b10334ebe8bc80004141.html) (HÄMTAT 2025-05-08)

6.3.2 Vad består Svenska kyrkans folkbokföring av?

Svenska kyrkans folkbokföring registrerades i kyrkoböcker, vilka förvaras i respektive församlings kyrkoarkiv. Dessa arkiv är ofta huvudkälla till släktforskning, och detta gäller även judisk släktforskning. De innehåller uppgifter om födelse, vigsel, död samt in- och utflyttning. Materialet är till stor del digitiserat och finns tillgängligt i NAD.

Länk till Riksarkivets register över kyrkoarkiven: <https://sok.riksarkivet.se/kyrkoarkiv>

LUNDS
STADS FÖRSAMLING
Husförhörslängd
1887-1892
AI:77

LUNDS
STADS FÖRSAMLING
Husförhörslängd
1887-1892
AI:78

LUNDS
STADS FÖRSAMLING
Husförhörslängd
1887-1892
AI:79

LUNDS DOMKYRKAS
HUSFÖRHÖRS-
LÄNGD
N:o 267-314

LUNDS DOMKYRKAS
HUSFÖRHÖRS-
LÄNGD
N:o 315-337

LUNDS DOMKYRKAS
HUSFÖRHÖRS-
LÄNGD
N:o 338-421

6.3.3 Vilka uppgifter kan du hitta?

Bland arkivens mest använda serier återfinns först **husförhörslängderna (serie A I)**, som efter 18951 kallas **församlingsböcker**, vilka står att finna i serie **A II**). Här sammanfördes informationen från övriga kyrkoböcker, vilket gör längderna till en sorts huvudbok för kyrkobokföringen. Invånarna redovisas hushåll för hushåll efter fastighet, och ett alfabetiskt ortregister finns i de flesta fall bifogat som hjälper forskaren att snabbt hitta till rätt sida. För varje familjemedlem anges bland annat födelsedatum, födelseförsamling, vigseldatum, inflyttnings- och utflyttningsår samt dödsdatum.

När det gäller flyttningar finns **in- och utflyttningslängderna (serie B)**. Där noterade prästen år för år vilka personer som kom till eller lämnade församlingen. Inflyttningslängden talar om i vilken fastighet och ofta på vilken sida i husförhörslängden/församlingsboken personen kan återfinnas, medan utflyttningslängden anger vilken ny församling den utflyttade bosatte sig i. Inflyttningslängden talar även om vilken församling (eller ort i utlandet) personen flyttat in från.

Födelse- och dopböckerna (serie C) registrerar årets födda och döpta. De avslöjar föräldrarnas namn, var i församlingen familjen bodde och vilka som stod faddrar. Ofta har prästen även antecknat hänvisning till sidan i husförhörslängden/församlingsboken, vilket underlättar vidare forskning.

I **konfirmationslängderna (serie D)** finner man de som konfirmerades i församlingen, de kan de komplettera husförhörslängdernas uppgifter.

Lysnings- och vigselböckerna (serie E) löper kronologiskt och innehåller datum för både lysning² och vigsel samt var paret var bosatt vid lysningstillfället.

När någon noterats som avliden i husförhörslängden söker man bekräftelse i **död- och begravningsböckerna (serie F)**. Där framgår döds- och begravningsdatum och ofta dödsorsak.

Utöver dessa huvudserier rymmer kyrkoarkiven även bilagor, statistiska uppgifter och protokoll från kyrkostämma och kyrkoråd som ger ytterligare kontext. I nästa delkapitel ger jag en konkret överblick av vilken information som kan utvinnas ur folkbokföringen gällande svenska judar, med grund i Lunds domkyrkoförsamlings kyrkoarkiv.

Tips! Det finns flera digitala register och databaser som kan hjälpa personforskaren att hitta en ingång till folkbokföringsmaterialet om en enskild person. Att ha en ingång är viktigt, om man endast har namnet på en person är det till exempel svårt att hitta rätt husförhörslängd eller församlingsbok att börja leta i. Riksarkivet har sökbara digitala databaser tillgängliga på sin hemsida i Digitala forskarsalen, dessa omfattar dock endast vissa församlingar under vissa år. För ytterligare användbara verktyg, se kapitel 9.

Följande finns tillgängligt i Digitala forskarsalen:

Födelseregister: <https://sok.riksarkivet.se/fodelseregister>

Vigselregister: <https://sok.riksarkivet.se/vigselregister>

Dödregister: <https://sok.riksarkivet.se/dodregister>

1 Förändringen skedde succesivt, olika församlingar började använda församlingsböcker vid olika tillfällen. I Lunds domkyrkoförsamlings kyrkoarkiv används t. ex. husförhörslängder till 1898.

2 När ett äktenskap skulle ske så kungjordes det först genom lysning, i syfte att möjliga hinder till äktenskapet skulle redas ut innan vigseln.

Exempel: Att följa familjen Nachmansson i kyrkoarkiven

Josef Nachmansson föddes den 1 oktober 1860 i Šakiai¹, ryskkontrollerade Polen och dagens Litauen. Han och frun Chaje² Novoholsky, född den 15 maj 1856 i Šakiai, invandrade till Lund under 1880-talet och kom att bo i Nöden eller Nya Stan som det officiellt kallades. De bodde på Mariagatan 4 och många av Lunds judiska gårdfarihandlare hade deras hem som en fast punkt, Chaje drev där ett slags värdshus för dem. Det verkar som att Josef kommer först (1885) och att Chaje anländer tillsammans med barnen ett par år senare (1889).

Paret får fem barn tillsammans:

- Rachel, född 14/8 1882 i Šakiai
- Meijer, född 5/12 1884 i Šakiai
- Nanny, född 5/3 1892 i Lund
- Natan, född 8/1 1894 i Lund
- Benjamin, född 25/7 1895 i Lund

Vi ska följa vissa medlemmar av denna familj i källorna, och låta dem exemplifiera hur judisk släktforskning kan gå till.

Husförhörslängder (före 1898)

Särskilda längder över främmande trosbekännare användes för att separera folkbokföringen av medlemmar av Svenska kyrkan och invånare av annan trostillhörighet. I Lunds domkyrkoförsamlings kyrkoarkiv finns metodister, judar och katoliker ofta förda i samma bok. Detta gäller både husförhörslängder och de senare församlingsböckerna. Husförhörslängderna och Församlingsböckerna i exemplet är samtliga särskilt uppförda för främmande trosbekännare.

I Lunds domkyrkoförsamlings kyrkoarkiv [Riksarkivet i Lund], Husförhörslängder, A I: 99 (1883-1888)³ hittar vi Josef ensam 1885, inskriven under sin släkting Wolf Nachmansson. Tre år senare har Chaje och barnen anlant till Lund.

I nästa volym, Husförhörslängden för 1888-1899 A I: 115, finns hela familjen samlad (se bild). Där

1 I kyrkböckerna kallas platsen ibland Zakky, Shaki eller Syaki. Detta förmodligen på grund av att myndigheterna skrivit ned ortnamnet fonetiskt och inte efter skriven uppgift från Josef eller Chaje. Problemet med felaktigt nedskriva utländska ortnamn är vida utbrett i källorna, jag letade upp Šakiai i *Where once we walked: a guide to the Jewish communities destroyed in the Holocaust* av Gary Mokotoff. Boken innehåller över 24 000 ortnamn och innehåller ett fonetiskt baserat söksystem efter ortnamn.

2 I materialet ibland stavat Chaija, Chaia eller Chaja.

3 Hela denna serie, volym 1-129, finns tillgänglig digitalt via NAD.

7	Nachmansson, Josef, Krönan	60	10/10	L. Zakky				aug 17 2 90
8	H. Chaija Sarah Novopolsky	26	15/5	Lohoh				
9	P. Rachel	12	14/8	ibm				✓
10	S. Meijer	84	1/12	ibm				
11	D. Nanny	92	5/3	ibm				✓
12	S. Natan	94	8/1	Lund				
13	S. Benjamin	95	27/2	Lund				✓
14	Nissolowitz, Karl, Lohoh	63	10/12	Lohoh				mar 91 1/2 968

noteras även de två barn som föds i Lund (Natan och Benjamin). Utifrån dessa längder förstår vi att Chaje kom till Sverige mellan 1888 och 1892.

Det exakta datumet framgår dock tydligare i hennes uppehållstillståndsansökan från 1918, där hon uppger att hon varit i Sverige sedan 1889 (Se vidare delkapitel 7.1).

Födelse- och dopböcker

För att styrka uppgifterna om barnen födda i Sverige kan man titta i Lunds domkyrkoförsamlings födelse- och dopböcker. Exempelvis är Natan (född 8/1 1894) noterad i volym C I: 15 (1893-1894), sida 69. Där anges att han föddes som son till Josef och Chaia Nachmansson samt att han var odöpt, vilket stämmer överens med föräldrarnas tro.

1894 års Födelse- och Dobbok									
Födelse- år, månad, dag	Döpsel- år, månad, dag	Kon.	De levande födde barnens namn.		Föräldrarnas namn, stånd, emble, yrke, nationalitet och tros- bekänne (om främsande), samt benämnt jemte pagina i husförboken.				
6 Jan 11	Jan 22	1	Laura Helisovra (födda)		Föräldrar Hilda Karlina Gustafson d. Nr 427 J pag. 147				
7 Jan 9	- -	1	Hinda Lavy		1. Mrs Fred. Boris Horschansky och den k. Chaske Levin d. Nr 313 A pag.				
8 Jan 8	- -	1	Natan		4 Mrs. Fred. Josef Nachmansson och den k. Chais Jan Noospolsky d. Nr 427 N pag. 172				

för Lunds stadsförsamling.									
Födelse- år, månad, dag	Döpsel- år, månad, dag	Kon.	Dop-vittnen.		Särskilda anteckningar.				
23	-	-	Mrs Maria Gustafson N 427 J Och Benjamin Natan N 427 B						
24	28	-			Barnet är ej döpt				
32	-	-							
34	-	-			Barnet är ej döpt				
38	-	-							

Församlingsböcker (efter 1898)

Efter 1900 återfinns familjen i Lunds domkyrkoförsamlings församlingsböcker, däribland volym A II a: 15 (1899-1914), sida 5083 (se bild på nästa sida). Här ser man att flera av barnen bildat egna familjer:

- Rachel gifte sig 25/8 1904 med målaren David Goldberg. De fick fem barn i Lund (varav ett dog som spädbarn) och flyttade till Malmö S:t Johannes 20/3 1914.
- Meijer drev handel och var rysk undersåte. Han gifte sig 14/7 1909 med Blume, som avled 9/11 1913. De fick två barn: Isidor (född 22/8 1910) och Cecilia (född 7/1 1912).

I den senare församlingsboken volym A II a: 85 (1914-1936) framgår att Josef avlider 10/1 1922 och Chaje dör 23/4 1933. I samma bok noteras också att Josef erhöll svenskt medborgarskap 27/6 1919, vilket ligger nära Chajes naturalisation⁴ hösten samma år. För mer information om Josefs död än datumet får man leta vidare.

⁴ Att få medborgarskap.

Trasbekännare

[illegible]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Död	Död	År och	Dag	År och	För- och tillnamn, yrke, nationalitet och religionsbörskänne (om främmande) och bostad samt för hustru mannens och för minderåriga deras föräldrares namn, yrke och bostad	Född	År och	Dag	År och	Ogift	Gift	År och	Dag
år och	dag	månad	kv.	månad	kv.	år	dag	månad	kv.	månad	kv.	år	dag
448	24	-	-	24	Brundberg, Per J. d. Lärare i kyrkostämman Lutherska församlingen	56	12	6	-	-	-	-	-
449	12	-	-	12	Nilsson, Halbe Bömmerska Hälsö 26 Fläbis	91	7	1	-	-	-	-	-
450	16	-	-	16	Nachmansson, Herman Häger, handl. Häger 3	84	5	16	-	-	-	-	-
451	17	-	-	17	Lundström, Carl Lundström 44	93	15	-	-	-	-	-	-

15	16	17	18	19	20
Upplysning i församlingens bok (eller 22 och 23 i inflyttnings- eller förtäring)	Dödsorsak	Döds-attest	Dödsort	Jordfästning	Särskilda anteckningar, såsom om avlidna eller mottagna attester, förordnande eller framtätnings vid jordfästningsboken i 8 m. 1, beaktat ang. sådan framtätnings, jordfästning i vilken, jordfästningsort (samt församlingen), begravningsort (i vissa fall), om liket ej antärfats, efterlevande makes födelse, namn i liket m. m.
år och	dag	år och	dag	år och	dag
-	bränd	1	-	1. okt 30	den 1. okt 1945 t. Förs. d. 45
-	bränd	1	Försörjning	1. okt 21	Jordf. i Fläbis
20.1	Coronator	1	bränd	1. okt 19	liket av 2. okt. av lagarna. Leden
875	bränd	1	-	1. okt 3	för sin familj i fläbis

Död- och begravningsboken

I död- och begravningsboken F I: 12 (1921-1926), se bild ovan, ser vi exempelvis att Josef dog av "fetthjärta, hjärtslag, astma" och att hans dödsattest utfärdades av en läkare. Han begravdes 12 januari 1922 av den mosaiska församlingen i Malmö, vilket bekräftar familjens judiska tillhörighet även i samband med begravning.

Några sista ord

Kortfattat kan man säga att mycket lite skiljer sig mellan "vanlig" och judisk släktforskning i fall som dessa. Samma arkiv, med undantag för ansökan om uppehållstillstånd, innehåller givande material för personforskning gällande alla Lundabor under samma period. Anledningen till att uppgifterna hämtats ur Lunds domkyrkoförsamlings kyrkoarkiv, och inte ur Malmö mosaiska/judiska församlings böcker, är att familjen Nachmansson saknade svenskt medborgarskap fram till slutet av 1910-talet. Därmed fördes de inte in i Malmöförsamlingens rullor och betraktades sannolikt inte som medlemmar där under perioden från 1904 fram till sin eventuella naturalisation. (Se kapitel 6.1 för en tydligare förklaring av reglerna för folkbokföring av judar under denna period). Vad exemplet visar är dock att information om judar och deras uppehälle som med all personforskning måste hämtas bit för bit från olika arkiv. För att uppnå detta kan man använda sig av relevanta register för att få en ingång till kyrkoböckerna. Nedan följer ytterligare några rekommenderade register, där man får träffar på just familjen Nachmansson ur exemplet. För fler register, se kapitel 6.3.

- Riksarkivet Specialsök: Folkräkningar. Sveriges befolkning (Riksarkivet, tillgänglig via riksarkivet.se)
- Sveriges Dödbok 9 (Sveriges Släktforskarförbund)
- Befolkningen i Sverige (BiS) (Arkiv Digital)

7. Myndighetsarkiven

7.1 Uppehållsböcker

En uppehållsbok var en officiell handling för utlänningar i Sverige som saknade pass, där man bland annat noterade personuppgifter, vistelseorter och anställningar. Det var ett slags uppehållstillstånd, alltså fungerade den som en sorts passersedel eller legitimation och skulle kunna uppvisas på begäran. Uppehållsbok fanns i Sverige mellan 1918 och 1927. Ansökningar om uppehållsbok innehåller bland annat ofta fotografi av den sökande, anledningen till deras vistelse i riket, namnuppgifter och andra uppgifter såsom födelsedatum, hemort och nationalitet. Dessa finns på central nivå samlade i serien E 8 A i arkivet **Statens polisbyrå för övervakande av utlänningar i riket** [Riksarkivet i Stockholm/Täby]. Ansökningarna kan även finnas i lokala polisarkiv eller i spridda fall i länsstyrelsernas arkiv. Ett exempel är serie **E XVIII b, Ansökningar om uppehållstillstånd m.m., inkomna från polismyndigheter i Malmöhus läns landskanslis arkiv** [Riksarkivet i Lund].

En del av Nanny Nachmanssons ansökan om uppehållsbok år 1918 syns nedan. Hon beskriver sig som hustru till yrket och har nu namnet Abrahamsson. Hon bor på Svanegatan 5 i Lund.

KÄLLA: MALMÖHUS LÄNS LANDSKANSLIS ARKIV, E XVIII B: 2, ANSÖKNINGAR OM UPPEHÅLLSTILLSTÅND M.M., INKOMNA FRÅN POLISMYNDIGHETER.

534

Plats för fotografi

(Blankett till ansökan om uppehållsbok och om förlängning av i uppehållsbok lämnat tillstånd till vistelse i riket. Form of Application for Permission to sojourn in Sweden or for Extension of such Permission. Formulaire de demande d'un permis de séjour en pour obtenir un permis de séjour prolongé. Formulare für Gesuch um Aufenthaltbuch und um Verlängerung der in Aufenthaltbuch gegebenen Erlaubnis im Lande zu bleiben.)

Till polismyndigheten i Lund.

(To the Police of)

(A la Police de)

(An die Polizeibehörde zu)

Med återopande av nedan lämnade uppgifter anhålles

om utbekommande av uppehållsbok för mig och följande barn under tolv år (fullständigt namn och födelseår för barnen) (Se below below Abrahamsson)

om erhållande av tillstånd till förlängd vistelse i riket för mig och följande barn under tolv år

Referring to the statements below, I hereby request	Me référant aux données ci-dessous, j'ai l'honneur de demander	Unter Berufung auf untenstehende Angaben ersuche ich
permission to sojourn in Sweden for myself and my children under 12 years of age	un permis de séjour pour moi et mes enfants au-dessous de 12 ans	ein Aufenthaltbuch für mich und folgende Kinder unter 12 Jahren
extension of the permission to sojourn in Sweden for myself and my children under 12 years of age	un permis de séjour prolongé pour moi et mes enfants au-dessous de 12 ans	um verlängerte Aufenthaltserlaubnis für mich und folgende Kinder unter 12 Jahren

Frågor:
Questions:
Questions:
Frage:

Svar:
Answers:
Réponses:
Antwort:

1) Fullständigt för- och tillnamn?
Complet Christian and Family Name?

Nanny Abrahamsson Gift:

Ett exempel på ett lokalt polisarkiv som innehåller uppehållsbokshandlingar är serie F II, Handlingar rörande utlännningar i **Landsfiskalens¹ i Oxie distrikt I arkiv** 1916 – 1941 [Riksarkivet i Lund]. I volym 1 (1930, F II: 1) finns bland annat handlingar om medborgarskap och skrivelser från 1926-1939. Därefter följer handlingar om inflyttning och flyttningar (1925-1933) och ansökningar om arbetstillstånd (1924-1931), där religion generellt inte anges. Slutligen innehåller mappen om ansökningar till uppehållsbok (1918-1928) blanketter för ankomst, avresa och ”uppehållsbok” med uppgifter som namn, födelsedatum och yrke, men utan uttrycklig notering om trosbekännelse. För den som forskar om judiska individer som de känner till har ansökt om uppehållsbok under dessa år kan materialet ändå vara användbart, eftersom vissa judar kan förekomma i dessa listor och rapporter trots att anteckning om religion inte förekommer.

7.2 Medborgarskap

Under många år på 1800-talet och i början av 1900-talet hade Sverige en mycket fri invandringspolitik. Mellan åren 1860 och 1917 behövde utlännningar inte uppvisa pass för att få vistas i riket och många sökte inte heller svenskt medborgarskap, som kunde vara svårt att få beviljat för den som inte var tillräckligt bemedlad och hade goda referenser i Sverige. 1918 förändrades detta och utlännningar krävdes ha godkända passhandlingar för att vistas i Sverige, därför var många tvungna att söka och ha uppehållsbok som ett alternativ till pass (i de fallen att de inte kunde få sådant från födelselandet). (Se även delkapitel 7.1). Många svenska judar som invandrat från öst sökte därför svenskt medborgarskap under denna period.

De som sökte medborgarskap mellan 1840 och 1920 kan återfinnas i Justitiedepartementets konseljären, vilka är sökbara i ett register uppfört av Riksarkivet. Där finner vi bland andra Josef Nachmanssons ”Ansökning om svensk medborgarrätt” daterad 1919-06-27. Vi får även veta ärendenummer och diarienummer, vilket möjliggör vidare efterforskningar. (Se även kapitel 6.4 om familjen Nachmansson).

Länk till Riksarkivets register över konseljären 1840-1920:

<https://sok.riksarkivet.se/konseljarenden>

Alla konseljakter, inklusive bifogade intyg till ansökan och utlåtanden från myndigheter, från perioden 1840 till 1969 förvaras i **Justitiedepartementets huvudarkiv** [Riksarkivet i Marieberg]. Har du hittat en ansökan i konseljregistret använder du ärende- eller diarienumret för att beställa fram den fullständiga akten. 1969 tog Migrationsverket över hanteringen av medborgarskapsärenden och för ärenden som rör tiden efter detta bör man vända sig dit.

Notera! Före 1950 gällde att utländska kvinnor automatiskt blev svenska medborgare när de gifte sig med en svensk man eller att deras man blev svensk medborgare. De behövde alltså inte ansöka om medborgarskap, och därför finns det inga medborgarskapshandlingar för sådana fall. Det här är bra att känna till när man söker i arkiv. Reglerna ändrades när den nya medborgarskapslagen kom 1951.

1

Landsfiskalsämbetet var en kombinerad polischef och åklagare i ett distrikt som fanns mellan 1918-1964.

P R O M E M O R I A.

Lördagen den 24 januari 1931.

Ang. statslöse, f.d. ryske
undersåten Henry Cohn.

Den 6 december 1929 inflyttade hit till staden från Norra Mellby församling i Kristianstads län en statslös, f.d. rysk familj vid namn Kirsch, som enligt för de båda makarna år 1918 utfärdade uppehållsböcker, gällande tillsvidare, utgjordes av mannen Elias Saly Kirsch samt dennes hustru Anna Ester Kirsch, född Cohn, jämte fem barn, däribland "sonen Wilhelm Kirsch, född den 5 maj 1913 i Köpenhamn", som var äldsta barnet. Då "sonen Wilhelm Kirsch" emellertid redan fyllt 16 år och därför var skyldig att vara försedd med egen legitimationshandling, blev han anmodad att hit inkomma med ansökning om identitetscertifikat, därvid han för styrkandet av sin identitet blev ålagd att införskaffa åldersbetyg för sig och sina föräldrar från pastorsämbetet i den församling, där familjen senast varit kyrkoskriven. Trots upprepade påminnelser kunde emellertid förenämnde "Wilhelm Kirsch" icke förmås att anskaffa dylikt åldersbetyg. Polismyndigheten härstädes lät därför genom landsfiskalen i Sösdala distrikt verkställa undersökning om familjen Kirschs kyrkoskrivningsförhållanden i Norra Mellby församling, där familjen fortfarande skulle vara kyrkoskriven, varav slutligen framgick att makarna Kirschs föregivne son "Wilhelm Kirsch" aldrig blivit kyrkoskriven i Sverige. Då detta missförhållande tydligen haft sin orsak däri, att vederbörlig födelseattest icke kunnat förete angående sonen, blev hustrun Anna Ester Kirsch anmo-

dad att om möjligt anskaffa dylik. Efter upprepade besök i Köpenhamn lyckades det henne slutligen att av sekreteraren i Mosaiska församlingen därstädes erhålla en dylik födelseattest /se bil./, av vilken det emellertid framgick, att "Wilhelm Kirsch" var född den 6 maj 1914 i Köpenhamn utom äktenskapet av Anna Ester Cohn samt okänd fader och döpt under namnet Henry. Med företeendet av denna attest blev därefter ifrågavarande Henry Cohn, född den 6 maj 1914, /=f.d. Wilhelm Kirsch, född den 5 maj 1913/ vederbörligt kyrkoskriven i Husie församling, dit han hörde makarna Kirsch under tiden avflyttat.

För utrönandet av om Henry Cohn genom ovannämnda förhållanden lyckats undandra sig skolplikten i Sverige och därför möjligen vore analfabet, lät undertecknad vid ett tjänstebesök hos familjen i september oändad förra året Henry Cohn fullgöra vissa enklare prov i läsning och skrivning av svenska språket, vilka prov han någorlunda noga fullgjorde. Närmare hörd angående sin skolgång i Sverige uppgav han sig ha åtnjutit folkskoleundervisning både i Norra Mellby och i Riseberga, där familjen tidigare varit bosatt. Några skolbetyg kunde han emellertid icke förete.

Malmö som ovan

Ax.Johansson

Kriminalkonstapel.

Exempel ur arkiven: En statslös rysk familj

Rapport om en judisk familj vilka blivit statslösa, tidigare ryska undersåtar. De hade inte korrekta papper och hade inte blivit folkbokförda i Sverige, myndigheterna var oroad för att deras son skulle vara analfabet och utförde ett skriftprov.

KÄLLA: LANDSFISKALENS I OXIE DISTRIKT I, F II HANDLINGAR RÖRANDE UTLÄNINGAR [RIKSARKIVET I LUND]

7.3 Handelsregister, närings- och yrkesliv

Från 1888 skulle alla näringsidkare, både enskilda och bolag, registreras i ett handelsregister. Detta handelsregister var uppfört av länsstyrelserna (för landsbygden) och av magistraterna (för städerna). Idag finns dock alla register i länsstyrelsernas arkiv. Under perioden 1888 till 1897 gällde detta även aktiebolag. Efter 1897 hittar man aktiebolagen i ett centralt register fört av Patentverket, vilket förvaras hos Riksarkivet i Stockholm. Det är endast knapphändig information som man kan finna om bolagen och enskilda näringsidkare i länsstyrelsearkiven. Informationen som registrerades var namnet på firman och vem som var ägare av den. Kompletterande information i form av ansökningshandlingar finns dock i handelsregistret, här finns personbevis på firmainnehavare samt firmaanmälning. Det finns alfabetiska register till handelsregistren vilka underlättar sökningen efter ett särskilt bolag eller en särskild näringsidkare. Här följer en lista över de länsstyrelsearkiv där du kan hitta handelsregister:

Malmöhus län

- Länsstyrelsen i Malmöhus Län. (Handelsregistret)[Riksarkivet i Lund]
- Malmöhus läns landskanslis arkiv [Riksarkivet i Lund]
- Länsstyrelsen i Malmöhus län. Allmänna sektionens arkiv [Riksarkivet i Lund]

Kristianstad län

- Kristianstad läns landskanslis arkiv [Riksarkivet i Lund]
- Länsstyrelsen i Kristianstads län. I. Allmänna sektionens arkiv [Riksarkivet i Lund]

Blekinge län

- Blekinge läns landskanslis arkiv [Riksarkivet i Lund]
- Länsstyrelsen i Blekinge län. Allmänna sektionens arkiv [Riksarkivet i Lund]
- Länsstyrelsen i Blekinge län. Allmänna enhetens arkiv. [Riksarkivet i Lund]

Hallands län

- Hallands läns landskanslis arkiv t o m ca 1900 [Riksarkivet i Lund]
- Hallands landskanslis arkiv fr o m ca 1900 [Riksarkivet i Lund]
- Länsstyrelsen i Hallands län. Allmänna sektionens arkiv. [Riksarkivet i Lund]

KÄLLA: RIKSARKIVET. LANDSARKIVET I LUND. INGÅNG TILL HANDELSREGISTER VID LANDSARKIVET I LUND. 2017. (FINNS TILLGÄNGLIG I LÄSESALENS RECEPTION)

Utöver handelsregistret kan man finna rapporter rörande ansökan om handelsrättighet bland polisarkiven.

Riksarkivet har samlat information relevant till ämnet näring och yrkesliv på sin hemsida under en särskild ämnesområdeskategori, där finns också länkar till inskannade handelsregister. Dock inte för Skåne, Halland eller Blekinge. Länk till det centrala registret över aktiebolag finns även där.

Länk till Riksarkivets ämnesområdessa för näring och yrkesliv:

<https://sok.riksarkivet.se/arnesomrade/narings-och-yrkesliv>

Exempel ur handelsregistret: Natan Nachmanssons firma

I handelsregistret för Lunds stad (Länsstyrelsen i Malmöhus län, Handelsregistrets arkiv och Malmöhus läns landskanslis arkiv) kan vi utläsa hur Natan, Chaje och Josef Nachmanssons son, anmäler ett företag "Natan Nachmansson" den 18/1 1919 och ämnar idka barberarverksamhet i Lund. Som prokurist skriver in sin mamma. Hans företag upphör sedan 24/2 1921, men Natan återkommer 1926 och registrerar firman på nytt. Den finns nu, enligt registret, kvar ända fram till 1971. Av den ingivna ansökan nedan kan vi utläsa att rörelsen bedrevs på Skomakaregatan 3 i Lund (Malmöhus läns landskanslis arkiv, E VIII c: 34).

Tips! Om man söker efter information om en specifik verksamhet eller ett företag kan man skriva in namnet i Kungliga Bibliotekets söktjänst *Svenska Tidningar*, kan ibland vara en bra början om man är osäker kring vissa uppgifter. Ett exempel är "Wolf Nachmanson" vilket ledde mig till en rad med information om företaget "W. Nachmansson & Son" som jag saknade. Till exempel, när det grundades, att det först hette Wolf Nachmanson, hur verksamheten såg ut, adress till företaget, etc. Detta är information man inte alltid kan få ur handelsregistret.

Härmed får jag vördsamt anmäla, att jag, med postadress
Skomakaregatan 3, ämnar här i staden idka herr- och damfrisör-
yrket jämte därmed förenlig handel under firma
"N. Nachmansson".

Lund den 20 december 1926.

Natan Nachmansson

Firman tecknas:

N. Nachmansson

Att frisören Natan Nachmansson egenhändigt underskrivit
förestående anmälan samt att han jämväl egenhändigt därå
tecknat firman, bevittna:

Gust. Jönsson
Finn
Lund

Karna Jönsson
Fru
Lund

7.4 Bouppteckningar

En bouppteckning är en uppteckning av en avliden persons tillgångar och skulder. Utöver information om individers ekonomiska situation kan man även få fram information om deras familj och släkt, i uppteckningen finns personens alla arvingar noterade. Detta inkluderar de som inte hade en arvslott men som fått del av arvet genom testamente. Bouppteckningar återfinns i rådhusrätternas och häradsrätternas arkiv, vilka är sökbara i NAD. Många bouppteckningar finns digitiserade och är tillgängliga via Riksarkivets digitala forskarsal. Många finns även digitiserade vid Arkiv Digital, om någon saknas i Riksarkivets databas kan det vara värt att söka där.

Länk till Riksarkivets ämnesområdessida för bouppteckningar:

<https://sok.riksarkivet.se/arnesomrade/bouppteckningar>

Exempel: Josef Nachmanssons bouppteckning

Ett exempel är den tidigare nämnda östjudiska invandraren Josef Nachmansson. Han avled den 10 januari år 1922 och lämnade sin hustru Chaje (som tycks ha bytt namn till Hanna) och sina barn Rachel, Meijer, Nanny, Nathan och Benjamin som sina arvingar. Han hade vid sin död 9 046 kronor i tillgångar och 890 kronor i skulder. Bland hans tillgångar fanns åtta silverskedar och fyra silverbägare, en soffa, en spegel et cetera, et cetera. (Se även kapitel 6.4)

KÄLLA: LUNDS STADSARKIV: RÅDHUSRÄTTENS OCH MAGISTRATENS ARKIV FIIA:134
(NR 71 1922)

År 1922 den 13. april förvärtades bouppteckning
 efter handlanden Josef Nachmansson, som härstädes
 aflidit den 10. januari 1922, 61 år gammal, och (såsom förb-
 handlagare) efterlämnat:

Fr sin hustru, Hanna Nachmansson, f. Navrepolsky;

2: Barnen: a) dottern Rachel, gift med handlanden
 David Goldberg i Malmö;

b) sonen Meijer Nachmansson, hand-
 lare i Lund;

c) dottern Nanny, gift med disponenten M.
 Stein i Malmö;

d) sonen Nathan Nachmansson, frisör i Lund;

e) sonen Benjamin Nachmansson, direktör
 i Lund.

Vid förättningen tillstades voro ankan Hanna
 Nachmansson och direktören Benjamin Nachmansson,
 hvarmot öfriga förbhandlagare, ehuru till förättningen
 kallade, ej låto sig afhöra; och uppsaggs boet under
 obekänt af ankan Hanna Nachmansson (alunda).

Tillgångar:				
Lobbo:				
Liggen: 8 Matskedar 24:- 4 Pjälar 20:-			44-	
Käpsaker 50:- Glas & porcelän 15:-			65-	
Möbler m.m.: 1 Puffe 75:- 1 Soffa 30:-		105:-		
1 Bord 30:- 6 Stolar 36:- 1 Spegel 25:-		91:-		
2 Fönsterbord 5:- 1 Träp 10:-		15:-		
1 Vaggur 15:- 1 Lampa 5:-		20:-		
3 Ljustakar 10:- 1 Mortel 5:-		15:-		
1 Kaffeservis 10:- 2 Längar 15:-		25:-		
1 Serveringsbord 2:- 1 Soffa 5:-		7:-		
1 Bord 2:- 4 Stolar 6:- 1 Lampa 2:-		10:-		
1 Spegel 2:- Gardiner & mattor 25:-		27:-	315-	
Linnor 50:- Längvaläder 100:-			150-	
				465-

8. Flyktingmottagandet i myndighetsarkiven

Några av alla de människor placerade i koncentrationsläger av Nazityskland räddades vid krigets slutmånader till Sverige av både de vita bussarna i Röda Korsets regi (kapitel 5.2.4.1) och av United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA). Detta skedde främst och i störst utsträckning under vintern och våren 1945, och de räddade anlände ofta till städer i södra Sverige i ett första skede och blev sedan placerade i ett av de flyktingläger som byggdes upp för detta syfte. Det var inte bara koncentrationslägerfångar som drevs på flykt, Rysslands militära ockupation av tidigare Tyskkontrollerade områden ledde till ytterligare förtryck och brott mot judar i Polen, Baltikum, Belarus och Ukraina, och många av dessa lyckades fly till Sverige även åren efter krigets slut.

När det gäller flyktingkrisen på 40-talet, både vid tiden för judarnas flykt från Danmark till Sverige i oktober 1943, räddningsinsatserna från Röda Korset 1945 eller för enskilda flyktingar åren 1946 och senare, så är materialet omfattande och kan återfinnas i många olika myndighetsarkiv. Det kan vara av stort intresse för en personforskare. Själva handlingarna man finner är dock lika varandra, i länsstyrelsernas arkiv finns ofta ett snarlikt material som det i de olika polismyndigheternas arkiv.

Mycket arkivmaterial gällande flyktingmottagandet finns förvarat centralt vid Riksarkivet i Stockholm, detta kapitel gäller det regionalt förvarade materialet rörande Skåne, Halland och Blekinge. För givande läsning och möjliga ingångar till det centrala myndighetsmaterialet, läs Carl Henrik Carlsson. *Källor till judarnas historia i Sverige*. (Riksarkivet, 2022).

8.1 Sammanfattande tabell

Denna uppställning är icke fullständig. Materialet som producerades av svenska myndigheter i samband med räddningsinsatserna och mottagandet av flyktingar under och efter andra världskriget kan vara svårmanövrerat och en fullständig översikt är omöjlig att producera. Istället låter jag min beskrivning av det material jag gått igenom personligen spegla vad som kan finnas i arkiven när du gör egna efterforskningar. Jag vill med min lista förmedla vilka myndigheters arkiv som är relevanta att söka i, vilka typer av material som kan förekomma och under vilka tidsperioder. Samtidigt vill jag presentera resultatet av min undersökning av materialbeståndet i Riksarkivet i Lund rörande flyktingmottagandet och beskriver därför de volymer jag funnit vara relevanta mer ingående här än i andra delar av handboken.

Alla arkiv beskrivna i tabellerna nedan finns på Riksarkivet i Lund.

Snabb överblick: Dessa tabeller hjälper dig snabbt hitta rätt i arkiven beroende på om du vill se mer övergripande myndighetsdokumentation (t.ex. Länsstyrelsernas planering) eller personfokuserat material (polis- och landsfiskalsarkiv, liggare över utlänningar).

Fördjupad läsning: Varje post i tabellerna hänvisar till exakta arkivserier. När du beställer fram material hos Riksarkivet eller söker i NAD, använd arkivets namn och serien (ex. F II A, F II B, DV, F X osv.) för att snabbare hitta rätt volymer.

Kompletterande källor: Om religion inte är noterad vid en person i materialet kan man kombinera dessa källor med t.ex. folkbokföringshandlingar (se avsnitt 6. om territorialförsamlingarnas kyrkoböcker eller de mosaiska församlingarnas arkiv) för att söka vidare information om en viss individ.

Polisarkiv (landsfiskaler, stadsfiskaler och polis & åklagararkiv)

Arkiv/Serie	Innehåll	Typ av uppgifter	Sidnr
Landsfiskalens i Harplinge distrikt II arkiv, DV (Liggare över flyktingar)	Kort samling med listor över flyktingar, inklusive judiska, från Tylösandslägret	Namn, födelsedatum/-ort, vilka som lämnade Sverige, vilka som var kvar i lägret	S. 50
Landsfiskalens i Oxie distrikt II, DV (Liggare över utlänningar, 1937–1945)	Register över utlänningar socken för socken, ankomstdag, födelsedatum, födelseort m.m.	Namn, födelsedatum, ankomst, avgång, nationalitet; religion inte antecknad	S. 51
Landsfiskalens i Tryde distrikt, F II (Handlingar rörande utlänningar)	Förteckningar, räkenskaper, förläggningssjournaler, förhörsuppgifter	Namn, yrke, ursprung, ankomstdatum; viss info om religion i förhör, dock sällan	S. 51
Stadsfiskalens i Simrishamn arkiv, F II (Handlingar ang. utländska flyktingar)	Namnlistor och rapporter med mer detaljer, t.ex. förlista flyktingar och smugglade flyktingar	Födelseort, religion, utbildning, motiv för flykt; exempel på polska och judiska flyktingar	S. 51
Polisen och åklagarens i Lund arkiv, F X (Hemligstämplade handlingar, vol. 1–2)	Dokument om polska, ungerska, tjeckoslovakiska, jugoslaviska fångar som fritogs från koncentrationsläger 1945	Uppgifter om tidigare läger, familj, politisk aktivitet, utbildning, önskat yrke, underskrift	S. 54
Polisen och åklagarens i Trelleborg arkiv, F XVI (Handlingar ang. politiska flyktingar, vol. 1–12)	Stort material om utländska flyktingar 1943–1950, inkl. danska judar 1943 och polska/baltiska flyktingar	Personakter, förhørsprotokoll, ankomstlistor, förteckningar över transporter, ibland religion	S. 54
Polisens i Helsingborgs arkiv, A I gc (PM Ang. Flyktingar, vol. 1–5)	PM och personakter för flyktingar (tyska, polska, tjeckiska m.fl.), ibland utförliga berättelser	Bakgrund, yrke, förintetsläger, familj; i vissa volymer anges religion eller judisk börd	S. 56

Länsstyrelsearkiv (Länsstyrelser & landskanslier)

Arkiv/Serie	Innehåll	Typ av uppgifter	Sidnr
Hallands läns landskansli arkiv, E XI a (Försvarsassistentens ämnesordnade handlingar, vol. 1–4)	Planeringshandlingar, förlägningslistor, ekonomi och direktiv för flyktingverksamhet	Översikter över antal flyktingar av olika nationaliteter, namnlistor ibland, fokus på organisation	S. 60
Malmöhus läns landskansli, Hemligt arkiv, C 1 a (Landskansliets hemliga register)	Registerkort över utlänningar, förvarstagna, uppehållstillstånd 1940-tal	Födelsedatum, nationalitet, beslut om tillstånd/förvar, ingen religionsuppgift	S. 61
Länsstyrelsen i Malmöhus län, IV Civilförsvarssektionen, Ö I–Ö VIII	Alfabetiska registerkort, listor, fotografier, särskilda register över avlidna och vissa nationaliteter	Ankomstdatum, födelseort, förläggning, ibland anteckning om dödsfall. Viss dokumentation om judar	S. 61
Länsstyrelsen i Kristianstads län. Hemligt arkiv: F 2 A (Handlingar rörande flyktingverksamheten – Huvudserie)	Handlingar från läger och förläggningar	Namnlistor, födelse- och dödsdatum, listor över var grupper placerats, dokument om interneringsläger	S. 62
Länsstyrelsen i Kristianstads län. Hemligt arkiv: F II B (Övriga handlingar rörande flyktingverksamheten)	Övergripande och administrativ dokumentation kring flyktingmottagandet	Korrespondens, direktiv, cirkulär, protokoll, ekonomiska handlingar	S. 62

8.2 Material om flyktingmottagandet i myndighetsarkiv

8.2.1 Polisarkiv (landsfiskaler, stadsfiskaler och polis & åklagararkiv)

8.2.1.1 Landsfiskaler

Landsfiskalsämbetet var en kombinerad polischef och åklagare i ett distrikt som fanns mellan 1918-1964.

- **Landsfiskalens i Harplinge distrikt II arkiv, D V Liggare över flyktingar** [Riksarkivet i Lund]

Förteckning över judiska flyktingar från Tylösandslägret. En liten samling dokument (åtta blad) som

innehåller listor över de judiska flyktingar som lämnade Sverige för Köpenhamn i maj 1945 samt de som fortfarande var kvar i lägret. Listorna innehåller namn, födelsedatum och födelseort. Barn (ålder inte angiven) listas inte separat utan anges som "(förälder) m barn."

- **Landsfiskalens i Oxie distrikt II, D V Liggare över utlänningar** [Riksarkivet i Lund]

I dessa register listas utlänningar socken för socken, med uppgifter om anmälningsdag, namn, födelse-
setid, nationalitet, födelseort, yrke, hemort, ankomstdatum och avgångsdatum samt varifrån och
vart personen rest. Materialet rör åren då Nazitysklands frammarsch i Europa pågick (1938-1945).
Det är rimligt att anta att judar finns med här, men de är inte antecknade som judar, så man får
förlita sig på namn eller annan förkunskap för att identifiera dem. Dessutom ingår en "Liggare över
kvarhållna för brott misstänkta personer", fast denna innehåller mycket knapphändig information.

- **Landsfiskalens i Tryde distrikt, F II Handlingar rörande utlänningar** [Riksarkivet i Lund]

Volym FII:1 innehåller förteckningar från 1918 och 1945 med namn, yrke och ursprung på utlän-
ningar (ingen religion antecknad). Det finns även räkenskaper och förläggningssjournaler från 1945,
där man ser vem som vistats på vilka förläggningar, samt deras registreringsnummer, ankomstda-
tum, födelse-
setid, hemkommun i hemlandet och ibland anteckningar. I förhörsuppgifterna från 1945
finns mer ingående information – där nämns även religionstillhörighet och orsaker till flykten, men
i en snabb översikt syntes inga judar. Man hittar vidare diverse cirkulär (1925-1949) och en mapp
med ansökningar om uppehållsbok (1918), där namn, yrke, ursprung och ibland foto framgår, men
inte religion.

Volym F II: 2 består av registerkort över flyktingar, med grundläggande uppgifter om deras ursprung,
var i Sverige de placerats samt sjukvårdsinformation (t.ex. sjukdom, vaccinationer, vikt och tempera-
tur). Inte heller här anges religion uttryckligen.

8.2.1.2 Stadsfiskaler

Stadsfiskalsämbetet var liksom landsfiskalsämbetet en åklagare och polischef, men i städerna. Stads-
fiskalen var dock endast polischef i de städer som saknade egen poliskammare. I vissa städer, såsom
Malmö, fanns mer än en stadsfiskal. Då var stadsfiskalerna under ledning av en förste stadsfiskal.
Stadsfiskaler fanns i denna form mellan 1918-1964.

- **Stadsfiskalens i Simrishamn arkiv, F II Handlingar ang. utländska flyktingar** [Riksarkivet i Lund]

Under 1945 finns namnlistor över flyktingar där det saknas notering om religion, men mer detalje-
rade rapporter visar ändå uppgifter om födelseort, nationalitet, religion och utbildning. Där beskrivs
exempelvis ett fall där polska katoliker smugits ombord på båten "Katiana", som sedan förliste, och
de räddades och fördes till Simrishamn. För år 1946 framgår det att judar från Polen ibland tog sig
hit på liknande vis, vilket en rapport om tre män från Gdynia tydligt visar. Det finns också mer utför-
liga rapporter som innehåller namn, födelseort, nationalitet, religion, titel, utbildning, etc. På nästa
sida kan du se exempel på en sådan rapport.

UPPGIFT

rörande flykting, som den 14 sept. 1945 ankommit till Sverige
från Gdynia.

Fullständiga för och tillnamn: Waclaw Barbaszewski

Födelseid: 28 september 1925

Titel: köpmän, sjöman

Födelseort: Krakau

Nationalitet: polsk

Religion: romersk katolsk

Senaste bostadsadress: Gdynia

Genomgångna skolor och event. avlagda högre examina: folkskola och handelskola

Yrkesutbildning: -

Civilstånd: ogift

Anledning till flykten: Han kunde icke få arbete och försörjning i Polen

Tidpunkten för flykten från Gdynia och platsen för denna: Måndagen den 10 september 1945 klockan 6 förmiddagen.

Överfarten till Sverige har skett medelst: fartyget Katiana av Karlskrona, varuti han gömt sig i kollasten. Fartyget gick under. Efter att hava tillsammans med 3 kamrater vistats på en flotte blev han den 13 september räddad av fisketräslaren GG 507.
Tidpunkten för ankomsten till Sverige: den 14 september 1945 klockan 5 förmiddagen

Landstigningsplats: Simrishamn

Medhavda penningar: 0

Tillgodohavande i Sverige: 0

Finnes giltigt pass och när utgår i så fall passets giltighetstid: nej

Anmärkning: _____

Simrishamn den 14 sept. 19 45.

Civilförsvarschef.

GUSTAV SVENSSONS TR. SIMRISHAMN

Polisrapporten som beskrivs på föregående sida, där polska katoliker smugit sig ombord på ett fartyg som sedan förliste.

Exempel ur polisarkiven: Tre män på flykt från Gdynia 1946

Natten mellan den 17:e och 18:e maj 1946 smög tre män ombord ett fartyg i den polska staden Gdynia. Fartyget lämnade kajen den 18:e maj med destinationen Simrishamn. En av männen var en jude, som försökte fly undan förföljelserna mot judar som pågick i Polen av både polska nationalister och den sovjetiska ockupationsmakten. De var medvetna om att deras sätt att ta till flykt var olagligt, men anmälde sig till besättningen på skeppet och gjorde sig till kända som fripassagerare när det redan var till sjöss.

En av de illegala flyktingarna var den 35-åriga journalisten Wladyslaw Karmiol. Han lämnade Polen med förhoppningen om att få återförenas med sin fru, Zaba Wittenberg, som redan fått hjälp att ta sig till Sverige på lagligt vis som flykting och nu var lärarinna i Forsbacka. Karmiol hade försökt att få ett pass för en resa till Sverige men blivit nekad detta. Både han och hans fru hade varit fångar i koncentrationsläger i Polen i fem år. Som anledning till att han lämnade Polen uppgav han att "band härja och mörda judar" och att "ingen ordning finnes där, och regeringen kan icke bemästra situationen".

Alla tre männen fick främlingspass och uppehållstillstånd som flyktingar i Sverige, de skickades till förläggning i Kummelnäs, Saltsjö-Boo.

Detta kan vi utläsa ur en rapport vilken var lagd i arkivet samman med namnlistorna. Dessa rapporter erbjuder således information om enskilda judars flyktvägar, motiv och bakgrund och kan vara mycket gripande läsning.

KÄLLA: STADSFISKALENS I SIMRISHAMN ARKIV, F II HANDLINGAR ANG. UTLÄNDSKA FLYKTINGAR [RIKSARKIVET I LUND]

Fotografi från 1945 eller 1946 av förstörelsen i Gdynia som följde av andra världskriget, stora delar av staden var förstörda. I denna bild kan man skymta hamnområdet i bakgrunden, vid lyftkranen och byggnaden till vänster om den.

BILDKÄLLA: OKÄND FOTOGRAF. MUZEUM MIASTA GDYNI, "PRACE PORZĄDKOWE PRZY SKWERZE KOŚCIUSZKI". <https://www.gdyniawsieci.pl/prace-porzadkowe-przy-skwerze-kosciuszki/> (HÄMTAT 2025-05-05)

BILDLICENS: CC BY-NC-ND 3.0PL

8.2.1.3 Polisarkiv samt Polis- och åklagararkiv

- **Polisen och åklagarens i Lund arkiv, F X Hemligstämplade handlingar** [Riksarkivet i Lund]

I detta material (volym 1 och 2) finns dokument framtagna av polis som innehåller information om främst polska men även ungerska, tjeckoslovakiska och jugoslaviska fångar fristagna från Auschwitz och förda till Sverige av Röda Korset efter krigets slut 1945. Informationen kan vara av stort intresse för personforskare då den återger vilka läger personen varit i, deras yrke i lägren, deras yrke innan tiden i fångenskap, potentiella namn på far, make/hustru och barn samt deras hemvist. Utöver detta återges information om politisk aktivitet, krigstjänstgöring, utbildning, ålder, möjlig kriminell historik, önskan av yrke för arbete i Sverige samt var de ska placeras som flyktingar i Sverige. Vidare så är dokumenten signerade av vederbörande flykting med egen handskrift. I nästan alla fall är dokumenten relaterade till judiska kvinnor, enstaka judiska män förekommer och ett antal icke-judiska kvinnor och män förekommer även.

- **Polisen och åklagarens i Trelleborg arkiv, F XVI Handlingar angående politiska flyktingar** [Riksarkivet i Lund]

Dessa volymer spänner över åren 1943-1950 och innehåller en mängd handlingar kring utländska flyktingar – framför allt danska judar som flydde i oktober 1943, men även polacker, holländare och andra grupper som kom senare under och efter kriget.

Volym 1 (1943)

Personakter över danska flyktingar som anländer till Trelleborg i början av oktober 1943. Formulären är detaljerade och upptar bland annat namn, födelsedatum, titel/yrke, religion ("mosaisk", "israelit"), anledning till flykt, hur de tagit sig till Sverige och om de medför pengar. Flera av akterna visar uttryckligen att personerna är judar, och några gånger anges också om de är "heljudar" eller "halvjudar". Här finns även protokoll från förhör med flyktingar (vissa uppger själva att de är judar och har flytt som följd av förföljelser). Denna volym ger alltså en mycket tydlig bild av de danska judarnas flykt hösten 1943. På nästa sida kan du se ett exempel på ett av dessa protokoll.

Volym 2 (1945)

Listor över "anlända interner" och överflyttade flyktingar, ofta polska och baltiska personer. Religion anges ibland med "M" (för "mosaisk") bredvid namnet. Även rapporter om personer som tagits till sjukhus och uppgifter om deras vidare placering eller avflyttning.

Volym 3 (1944-1946)

Rapporter till Statens Utlänningskommission om personer som saknat passhandlingar eller hjälpt andra att resa in i landet utan tillstånd. Här finns fler förhörsuppgifter (ibland mycket utförliga) där religion och bakgrund nämns. Många är judar, och vissa protokoll innehåller livshistorier och uppgifter som kan vara väldigt intressanta för personforskare eller den som vill följa enskilda människooöden.

7/10

Protokoll, fört vid polisförhör i

Östra Torp den 7 oktober 1943.

Samma dag anmälde marinpolisen i Östra Torp, att nitton flyktingar från Danmark klockan 6 idag på morgonen ilandstigit i Östra Torps hamn från danska motorkuttern "N.F. 367" samt att båten därefter avseglat.

I anledning härav har undertecknad, t.f. landsfiskal i Klagstorps distrikt, anställt förhör med ifrågavarande flyktingar, vilka därvid uppgivit:

✓ Redaktören Per Kastrup Möller, född den 27 juli 1914 i Nyköping F, boende vid Vesterlanggade 2 c i Köpenhamn, hans *R-knt*

✓ hustru Mirette Möller, född Henriques, född den 10 juli 1917 i Keldby, samt deras *R-knt*

✓ ~~son~~ Mikael Per Möller, född den 12 februari 1942 i Köpenhamn: De äro danska medborgare. Maken Möller har bedrivit egen notisbyrå i Köpenhamn. Då hans hustru är av judisk börd hade de på grund av judeförföljelserna i Danmark flytt till Sverige. *R-knt ej Y.*

✓ Guldsmede Kalman Edidvitch, född den 20 april 1885 i Petrograd i Ryssland, boende vid Nordborgade 12 i Köpenhamn, och hans *R*

✓ hustru Ester Edidvitch, född Kardan, född den 10 april 1884 i Minsk: De äro danska medborgare och hava vistats i Danmark sedan år 1906, där de bedrivit guldsmedsaffär. Då de äro av judisk börd hade de på grund av judeförföljelserna i Danmark flytt till Sverige. De hava två vuxna barn, ingenjören Bernhard Kardan och fröken Sara Kardan, vilka för omkring en vecka sedan flytt till Sverige och ilandstigit på Ven. *R.*

✓ Ankefru Rosalia Pasberg, född Metz, född den 4 september 1872 i Randers, och hennes syster

✓ fröken Lulie Thea Metz, född den 26 juli 1879 i Randers, båda boende vid Söndervigvej nr 14 i Vanløse i Köpenhamn: De äro danska medborgare och hade intill år 1940 haft fotografiateljé i Köpenhamn. Då de äro av judisk börd hade de på grund av judeförföljelserna i Danmark flytt till Sverige.

✓ Rörledningsmontören Kurt Walter Aronade, född den 27 januari 1915 i Kattowitz i Tyskland, boende i Egerslevmagle vid Fjereby, *R-knt* samt

Volym 4 (1945)

Ett läkarregister med kort där yrkestitel, namn, födelsedatum, hemort, nationalitet och ankomstdatum noteras. På kortets baksida finns medicinsk information (t.ex. difteriundersökning och "W R"). Religion framgår inte här.

Volym 5-6 (1945)

Ankomstlistor (t.ex. från 2/5 1945) och förteckningar över ivägsända flyktingar. Dessa dokument innehåller i allmänhet namn, födelsedatum, registreringsnummer och nationalitet, men inte religion.

Volym 7-8 (1946-1947)

Listor och förteckningar över holländska och andra repatrierade personer samt polacker som skickats hem. Det handlar främst om passfrågor, båttransporter och andra administrativa uppgifter.

Volym 9-12 (1947-1950)

Här rör det sig till stor del om handlingar kring "politiska flyktingar" med förhørsprotokoll och skrivelser från Statens Utlänningskommission. Religion nämns inte alltid, men i vissa fall framgår det när någon är judisk. Volym 11 sticker ut något eftersom den innehåller en förhörsuppgift om två judar, varav en avvisats, medan volym 12 inte verkar omfatta judiska flyktingar alls.

Sammanfattningsvis

Materialet är av stort värde för forskning om både judar och andra flyktinggrupper:

Volym 1 är särskilt tydlig kring danska judars flykt hösten 1943.

Volymerna 2-3 visar främst polska, baltiska och andra flyktingars ankomst, förhørsprotokoll och uppgifter om deras bakgrund.

Volymerna 9-12 rör "politiska flyktingar" och innehåller mer förhørsprotokoll och myndighetskorrespondens kring deras status.

Religionstillhörighet noteras mer uttryckligt i vissa av förhørsprotokollen och listorna, där judar oftast anges som "mosaisk" eller "israelit". I andra handlingar framgår det bara indirekt genom namn eller förkortningar. För den som spårar och skriver om en specifik individ är dessa volymer värdefulla, då de ofta innehåller både personuppgifter, bakgrundshistoria och ibland fotografier.

- **Polisens i Helsingborgs arkiv, A I gc PM ang. flyktingar** [Riksarkivet i Lund]

Volym 1 (1945)

Består av PM och personakter för individer (oftast tyska medborgare) som kom till Sverige via Röda Korset efter kriget. Här finns utförlig information om deras bakgrund, medborgarskap, eventuella straff, politisk hemvist och hur de ser på nazismen. Det saknas en särskild ruta för religion, men i

”Övriga uppgifter” kan det ibland framgå om personen är judisk. Personakterna kompletteras i vissa fall av fördjupade utredningar och vittnesmål från personer i Sverige som känner den nyanlände.

Volym 2 (1946)

Har samma typ av dokumentation, men för tjeckoslovakiska och polska flyktingar. Bland de polska förekommer många judar, där ”judisk börd” skrivs ut som anledning till att de suttit i nazistiska läger. En del kan man identifiera som judar via deras passhandlingar från internationella judiska råd eller namnuppgifter. Ett exempel som du kan se nedan visar hur en man vid namn Simon Ponar gått ”8 klasser i judisk folkskola”, därutav kan vi utläsa att han är jude även utan särskild anteckning om hans religionstillhörighet. I dokumentet står även att han är av ”judisk börd” under ”övriga uppgifter”.

Volym 3 (1946)

Liknar volym 2 men omfattar fler nationaliteter, bl.a. flyktingar från Baltikum.

Volym 4 (1946)

Dokumentet är av samma typ men här finns särskilt utförliga vittnesmål från judar som flytt Polen som fripassagerare på båtar från Gdynia till Trelleborg. Exempelvis beskrivs hur läkaren Boruch Dawid Elbaum och hans hustru Riwa, båda överlevare, fick gömma sig ombord för att undkomma antisemitiska förföljelser i Polen efter kriget. Se exemplet på nästa sida.

Volym 5 (1947)

Innehåller samma sorts personakter som tidigare volymer, men nu införs en ruta i personakterna för att ange religion. Här ser man oftare uttryckligen om en person är judisk eller tillhör en annan tro.

Ett exempel står att finna här bredvid och är ett PM över tyskan Gertrud Lövy vars religionstillhörighet är antecknad som ”mosaisk”.

Diariernr:		Dossienr:	
Nr 2328.			
P r o m e m o r i a			
ang. tyska	medborgaren, änkefru Gertrud Lövy,		
	född Feige		
Född den 23.4. 98	i Berlin, Tyskland		
och senast bosatt i sitt hemland under adress: Berlin, Tyskland			
Föräldrar: avlidne tyske medborgaren, köpmannen Simon Feige och dennes			
● efterlämnade i Stockholm bosatta hustru Bertha, född Feldmann			
Ankom till Sverige den 11.5. 47			
● Har i Sverige vistats å följande orter och tider:			
Legitimationshandling: Allierat identitetskort.			
Ankom till Hälsingborg den 11.5. 47			
och nu bosatt under adress:			
Citadellet, Landskrona			
Kyrkobokförd i			
Mantalskriven under adress:			
Skolor och utbildning: 10 klasser skola			
Yrke eller titel: änkefru			
Religion: mosaisk			
Arbetsanställning:			

kläder och linne sönderrivits.

Han hade samtidigt fått veta, att ett tåg överfallits av polska medborgare, vilka tvingat alla tågresenärerna ur tåget, varefter 6 mosaiska trosbekännare mördats.

Han hade då beslutat att begiva sig från Parozew till en annan del av Polen för att där skaffa sig en existens för sig och familjen. Han hade därför gått ut å vandring i Polen men överallt mötts av plakat med texten "Ned med judarna" "Alla judar ur Polen". Han hade därför förstått, att han icke kunde skaffa sig någon anställning i Polen, enär judarna förföljdes överallt, varför han beslutat att tillsammans med sin familj lämna Polen. De hade därför gått till Danzig, där de anmält sig i mosaiska församlingen och fått bo i församlingshuset. Han hade anlänt till Gdansk i mitten av juli 1946 och hade där befunnits sig flera andra polska mosaiska trosbekännare. Han hade rest till Gdynia vid flera olika tillfällen för att därifrån försöka komma som "blindpassagerare" med ett fartyg till Sverige, enär han hört att mosaiska trosbekännare fingo en fristad och arbete här. Han hade därvid uppmärksammat den svenska färjan till Trelleborg. I slutet av juli 1946 hade han med familjen rest till Gdynia, där de under 10 dagar uppehållit sig i en lada i närheten av hamnen för att finna ett lämpligt tillfälle att smyga sig ombord å färjan.

Han hade fått veta, att färjan skulle avgå till Sverige den 3 augusti 1946 klockan 11.00. Han hade samma dag klockan omkring 8.00 med familjen osedd gått ombord å färjan å en landgång å färjans ena sida. Han hade icke gått över den landgång, där vagnarna köras ombord. Någon polsk passkontrollant eller polsk polisman hade vid tillfället icke uppehållit sig vid färjeläget. Ej heller hade han observerats av någon vaktman å färjan. Han hade gömt sig tillsammans med familjen i en mindre kajuta å färjan. Sedan färjan lämnat Gdynia hade han anmält sig för fartygets befäl, varvid han å däckets uppmärksammat flera andra polska mosaiska trosbekännare, vilka han träffat i mosaiska församlingshuset i Gdansk. Han hade för färjans befälhavare förklarat, att han ville medfölja till Sverige och att mosaiska församlingen här skulle betala hans biljetter. Han förklarade även, att han skulle tillsammans med sin familj hoppa över bord,

Exempel ur polisarkiven: En familj på flykt från Gdynia

I arkivmaterialet finns några promemorior som beskriver hur en grupp judar, efter att ha överlevt Förintelsen, tog sig ombord ett fartyg i Danzig (Gdańsk) med Trelleborg som destination. En av dessa PM handlar om underläkaren Boruch Dawid Elbaum, hans hustru Riwa Elbaum (född Solo- ducha) och deras nyfödde son Abram. De var alla polska medborgare och hade gift sig i februari 1945.

År 1941, i juli, flydde Boruch till skogs och anslöt sig till motståndorganisationen Armia Ludowa¹, som bekämpade den tyska ockupationen. När de tyska styrkorna fördrevs ur Polen slog han sig ner i staden Parczew, där han återgick till yrket som läkare. Samtidigt hade Riwa varit fången i flera läger: först i Kaunas från juni 1941, därefter i Kivieli och sedan, i augusti 1943, i koncentrationslägret Stutthof. Hon tvingades arbeta i Bromberg med järnvägsanläggningar och befriades av sovjetiska trupper i januari 1945. Kort därefter reste hon till Lublin och gifte sig med Boruch, och tillsammans bosatte de sig i Parczew.

Den 5 februari 1946 blev Boruch överfallen av polacker iklädda militära uniformer som ropade "Ned med alla judar!" Han lyckades gömma sig och blev vittne till hur hans vän Syssman och två andra personer dödades. När han kom hem upptäckte han att lägenheten var förstörd, men Riwa och den nyfödde sonen hade klarat sig genom att gömma sig på vinden. Han fick också höra om ett överfall mot ett tåg där flera judar hade tvingats av och mördats.

De insåg att de inte längre var säkra och bestämde sig för att lämna staden. Oavsett vart de kom möttes de av affischer med budskap som "Ned med judarna" och "Alla judar ut ur Polen". Till slut reste de till Gdańsk, där de fick hjälp av den lokala judiska församlingen. I slutet av juli 1946 begav de sig till Gdynia och väntade i tio dagar på ett tillfälle att smyga ombord på färjan till Trelleborg. Den 3 augusti lyckades de ta sig ombord, och när skeppet var på öppet hav anmälde Boruch sig till kaptenen. Han förklarade att han, hans familj och flera andra judar gömde sig på fartyget, och att de hellre skulle hoppa överbord än återvända till Polen. Kaptenen lät dem stanna ombord, och väl i Trelleborg greps de av svenska myndigheter för förhör. Det är i dessa förhörsprotokoll som händelseförloppet har dokumenterats.

KÄLLA: POLISENS I HELSINGBORGS ARKIV, A I GC VOLYM 4 PM ANG. FLYKTINGAR [RIKSARKIVET I LUND]

¹ Kommunistisk motståndsrörelse i Polen som stred mot den tyska ockupationen genom gerillakrigföring under andra världskriget.

Pogromen i Kielce, Polen den fjärde juli 1946 var den mest omfattande pogromen mot judar efter andra världskriget, där 42 judar mördades. Pogromen utfördes av polsk milis jämte polska soldater. Fotografiet, som visar efterföljande begravning, är daterad till den 12 juli 1946.

BILDKÄLLA: WIKIMEDIA COMMONS, OKÄND FOTOGRAF. PUBLIC DOMAIN.

8.2.2 Länsstyrelser med föregångare

Landskanslierna var den delen av respektive läns länsstyrelser som ansvarade för allmänna ärenden. De fanns till och med 1951. I vissa fall har handlingar förts över till efterföljande arkivbildare som kommit att ingå i till exempel Civilförvarssektionens arkiv.

- **Hallands läns landskansli arkiv, E XI a Försvarsassistentens ämnesordnade handlingar. Handlingar rörande flyktingar** [Riksarkivet i Lund]

Volym 1 (1940-1946)

Materialet visar hur flyktingförläggningarna organiserades och sköttes i Halland. Mest planeringsdokument, direktiv och förteckningar över fastigheter som kunde fungera som interneringsanläggningar. Det finns även sammanställningar (utan namn) över hur många flyktingar av olika nationaliteter som befann sig i olika läger, samt en del namnlistor (t.ex. över polska kvinnor). Ett särskilt intressant dokument berör judiskt nyår, där lägren instrueras att ordna specialkost åt judiska flyktingar.

Volym 2 (1944-1945)

Består mest av tjänstemeddelanden, direktiv och föreskrifter från olika myndigheter kring flyktingverksamheten. Här kan man se hur man praktiskt och administrativt styrde lägren och vilka regler som gällde.

Volym 3 (1945-1946)

Innehåller en stor mängd förläggningstablåer och telegram om transport av flyktingar. De flesta är rena sifferlistor där exempelvis "judisk" kan stå som egen "nationalitet", men utan personnamn. Det förekommer också statistik över hur många judar, polacker, ryssar m.fl. som finns i varje läger. Flera sammanställningar visar att "judar" placerats i ett visst läger (Alseda i Jönköpings län), vilket väcker frågor om hur kategorisering och placering gick till i lägren.

Volym 4 (1944-1946)

Huvudsakligen ekonomiska handlingar och rapporter om inkvartering: diaries, inventarieböcker och listor över inköp för flyktingförläggningarna i Halland. Man hittar även biljetter och kvitton för flyktingtransporter med tåg samt ett "statens utrymningskommission inventarium" över förnödenheter och hyrda lokaler. Här kan man studera den praktiska hanteringen av flyktingarna på plats, men religionstillhörighet förekommer inte i dessa handlingar.

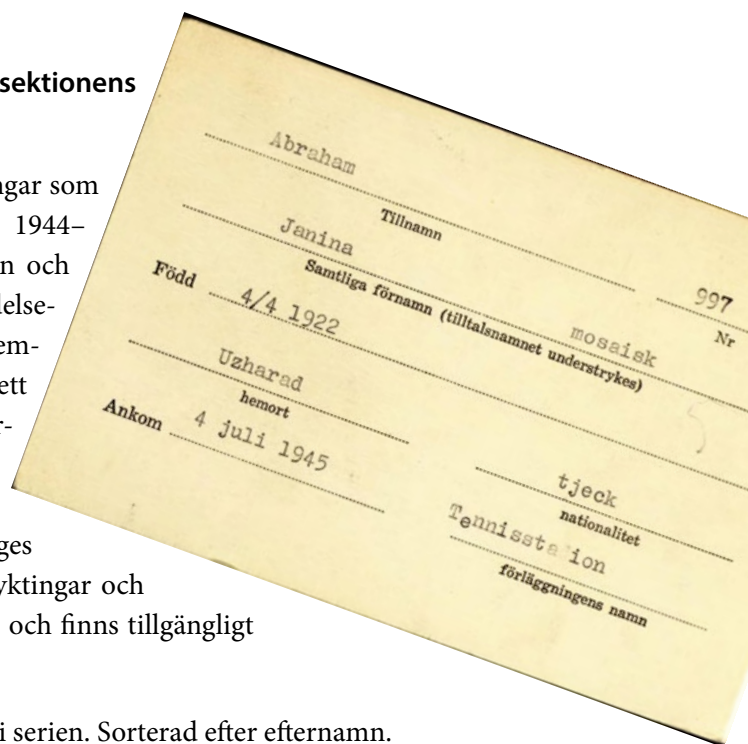
- **Malmöhus läns landskansli. Hemligt arkiv 1892 – 1954** [Riksarkivet i Lund]

I serie C 1 a (Landskansliets hemliga register) finns två volymer med registerkort över personer som sökte uppehållstillstånd i Sverige eller som blev tagna i förvar under 1940-talet. Den första volymen (1941–1954) omfattar fyra buntar registerkort, ordnade i alfabetisk ordning efter efternamn, där varje kort innehåller uppgifter om födelsedatum, nationalitet och länsstyrelsens rekommendation om tillstånd eller avslag. Trosbekännelse nämns inte, men vissa namn kan antyda judisk bakgrund. Ett exempel är Max Seman. Född i "Palestina".

Den andra volymen, även den i fyra buntar, dokumenterar utländska medborgare och statslösa som satts i förvar under 1944–1945. Korten anger datum, vilken myndighet som hanterat ärendet och vilken polismyndighet eller liknande som kan ha mer information. Inte heller här nämns religion, och namnen är sorterade alfabetiskt snarare än efter datum eller nationalitet. För en personforskare kan dock både volymerna erbjuda värdefulla ledtrådar kring en persons tid i Sverige och eventuella fortsatta myndighetskontakter.

- **Länsstyrelsen i Malmöhus län. IV Civilförsvarssektionens arkiv, Ö I-Ö VIII** [Riksarkivet i Lund]

Ö I a: Denna serie innehåller registerkort över flyktingar som anlände till Sverige (troligen Malmö) under åren 1944–1946. Korten är sorterade alfabetiskt efter efternamn och innehåller uppgifter som: efternamn, förnamn, födelsedatum, yrke eller titel, ankomstdatum, födelseort, hemland, nationalitet, namnet på förläggningen samt ett löpnummer (troligen tilldelat av myndighet). På kortens baksida finns ibland anteckningar om personens eventuella förflyttningar efter ankomsten, eller deras död och begravning i Sverige. Religionstillhörighet anges inte. Det finns även särskilda volymer för avlidna flyktingar och för mottagna franska barn. Hela serien är digitiserad och finns tillgängligt digitalt i NAD.

Ö I b: Fotografier av en del av flyktingar förekommer i serien. Sorterad efter efternamn.

Ö I c: I denna serie finns särskilda volymer över avlidna flyktingar och mottagna "franska barn" med mera. Här återfinns ett register över judar som anlände som flyktingar mellan 1 maj och 25 juni 1945, uppdelat efter nationalitet. Ett tillägg omfattar judar som kom efter den 26 juni (okänt slutdatum). Registret innehåller bland annat tidigare bostadsort, födelsedatum och en kolumn "Sends greetings to", där personen kunde ange namn och adress till anhöriga eller vänner i Sverige.

Ö II-Ö VIII: Här finns även listor över flyktingar, deras nationalitet samt var de placerats och vid behov flyttats vidare. I vissa fall framgår sjukdomstillstånd och noteringar om avlidna personer. Andra dokument handlar om myndighetsföreskrifter kring löner, mottagning av flyktingar, samt intern information (t.ex. råd om tyfusvaccinationer och uppgifter om en fest för flyktingar i Höganäs). Det saknas genomgående uppgifter om religionstillhörighet.

Länsstyrelsen i Kristianstad läns hemliga arkiv [Riksarkivet i Lund]

Materialet i Länsstyrelsen i Kristianstad läns hemliga arkiv visar hur flyktingverksamhet och internering hanterades av länsstyrelserna under och strax efter andra världskriget. Det är indelat i två serier, F 2 A (Huvudserie) och F 2 B (Övriga handlingar), vilka båda belyser olika aspekter av mottagandet och hanteringen av flyktingar samt militär internering.

F 2 A (Handlingar rörande flyktingverksamheten. Huvudserie)

Denna serie innehåller i regel de mer direkta handlingarna, såsom:

- Förläggningssjournaler och listor över flyktingar, där man ofta hittar individernas namn, födelsetid, hemort och ankomstdatum.
- Listor över var olika grupper placerats och vilken anläggning de tillhört.
- Dokumentation från interneringsläger (exempelvis Rinkaby och Gälltofta), bland annat följesedlar för persontransporter och listor över internerade (ofta med uppgift om namn, födelsetid, nationalitet och militär grad).
- Övriga praktiska handlingar såsom räkningar, fraktsedlar, intyg m.m.

Denna typ av material är särskilt intressant för släktforskare eller andra som letar efter uppgifter om enskilda personer, just eftersom man kan följa vem som befann sig var och när, samt ibland se varifrån de kom.

F 2 B (Övriga handlingar rörande flyktingverksamheten)

Här finns istället ett mer övergripande eller administrativt innehåll:

- Korrespondens, direktiv och cirkulär från myndigheter (bl.a. medicinalstyrelsen, civilförsvarsstyrelsen) och internationella organisationer (Röda Korset, Rädda Barnen).
- Protokoll, telegram och rapporter som visar hur verksamheten planerades, organiserades och finansierades.
- Ekonomiska dokument, som avlöningslistor för personal, beställningar av förnödenheter och varor, samt fakturor och kvitton.
- Handlingar som rör större planering kring mottagandet av olika flyktinggrupper, inklusive barn från till exempel Holland.

I denna andra serie ligger alltså fokus mer på hur verksamheten styrdes och strukturerades snarare än på detaljer om enskilda individer.

Båda serierna är exempel på hur länsstyrelserna dokumenterade flyktingmottagandet under 1940-talet, och tillsammans ger de en både detaljerad och övergripande bild av myndigheternas hantering av flyktingar och internerade.

Exempel ur länsstyrelsearkiven: Matsedel vid flyktinglägret

Denna matsedel var, bland mycket annat, en del av det mer övergripande materialet rörande verksamheten på förläggningarna som Länsstyrelsen i Kristianstad administrerade. Den återfinns i Länsstyrelsen i Kristianstad läns hemliga arkiv, volym F 2 B: 1.

Tillhör fö. skrivelse nr H 339/45.

Matsedel att lända till efterrättelse vid uppsamlingsplatser och interneringläger.

Söndag	1	Frukost	Smör, bröd, mjölk, 2 ägg, kaffe.
		Middag	Köttbullar, sås, potatis, lingon, mjölk.
		Aftonm	Choklad, smörgås, ost, leverkorv.
Måndag	2	Frukost	Havrevälling, smörgås, kaffe.
		Middag	Köttsoffa med potatis, korngrysgröt med fruktnos, mjölk.
		Aftonm	Salt sill, gröna ärtor, mjölk, smörgås.
Tisdag	3	Frukost	Risgrysvälling, kaffe, smörgås.
		Middag	Fisk, sås, potatis, havresoppa med saft. och russin.
		Aftonm	Blodkorv, lingon, mjölk, smörgås.
Onsdag	4	Frukost	Havrevälling, kaffe, smörgås.
		Middag	Stångkorv, potatis, lingon, nypensoppa.
		Aftonm	Palukorv, morötter, mjölk, smörgås.
Torsdag	5	Frukost	Havrevälling, kaffe, smörgås.
		Middag	Ärtor, fläsk, potatis, fattiga riddare, lingon, svagdricka.
		Aftonm	Leverkorv, stekt potatis, mjölk, smörgås.
Freitag	6	Frukost	Havregröt, mjölk, kaffe, smörgås.
		Middag	Fisk, sås, potatis, morötter, sagosoppa.
		Aftonm	Kalvsylta, stekt potatis, mjölk, smörgås.
Lördag	7	Frukost	Havrevälling, kaffe, smörgås.
		Middag	Blodkorv, lingon, äppelkärn, mjölk.
		Aftonm	Pölsa, rödbetor, potatis, mjölk, smörgås.
Söndag	8	Frukost	Smör, bröd, mjölk, 2 ägg, kaffe.
		Middag	Köttsoffa med potatis, havregröt, mjölk, fruktnos.
		Aftonm	Choklad, smörgås, leverkorv, ost.
Måndag	9	Frukost	Havrevälling, kaffe, smörgås.
		Middag	Knackkrut, potatis, morötter, nypensoppa.
		Aftonm	Palukorv, gröna ärtor, mjölk, smörgås.
Tisdag	10	Frukost	Havrevälling, mjölk, smörgås.
		Middag	Fisk, sås, potatis, korngrysgröt, fruktnos, mjölk.
		Aftonm	Potatis, stångkorv, mjölk, smörgås.
Onsdag	11	Frukost	Risgrysvälling, kaffe, smörgås.
		Middag	Grönsaksstuvning, potatis, fruktnos, mjölk.
		Aftonm	Palukorv, stekt potatis, mjölk, smörgås.
Torsdag	12	Frukost	Havregröt, mjölk, kaffe, smörgås.
		Middag	Ärtor, fläsk, fattiga riddare, lingon, svagdricka.
		Aftonm	Inlagd sill, potatis, mjölk, smörgås.
Freitag	13	Frukost	Havrevälling, kaffe, smörgås.
		Middag	Fisk, sås, potatis, morötter, saftkärn, mjölk.
		Aftonm	Blodkorv, lingon, mjölk, smörgås.
Lördag	14	Frukost	Korngrysgröt, mjölk, kaffe, smörgås.
		Middag	Fläsk, rotmos, rabarbersoppa.
		Aftonm	Pölsa, potatis, mjölk, smörgås.

9. Verktyg och övriga tips

9.1 Digitala verktyg och datorprogram

Det finns många verktyg som en forskare, släktforskare eller student bör ha i sin verktygslåda. Här finns några sådana användbara verktyg med koppling till judisk kultur-, livs- och personforskning presenterade. Verktygen tillgängliga på internet är ovärderliga för såväl en släktforskare som en akademisk forskare, och boken innehåller många tips beroende på ämnesingång.

En bok som är en i synnerhet givande källa när det kommer till tips om digitala register, hemsidor och arkivsjöktjänster med koppling till judar och deras historia är Judisk släktforskning av Thomas Fürth och Michael Hoffsten.

Arkiv Digital

Arkiv Digital är en betaltjänst för släktforskning där ett stort omfång av arkivmaterial, bl.a. kyrkobokföring, finns digitiserat och sökbart i deras register. Vid ett besök på Riksarkivets läsesalar finns Arkiv Digital tillgängligt kostnadsfritt i läsesalsdatorerna.

<https://www.arkivdigital.se/>

FamilySearch

En digital tjänst med register som är relevanta för personforskning, vissa av dessa kräver betalt medlemskap. FamilySearch har även vissa helt kostnadsfria register över t.ex. gravar och personer.

<https://www.familysearch.org/sv/>

USC Shoah Foundation, Visual History Archive

Detta digitala arkiv är en samling med fotografier, vittnesmål och sökbara namn relaterade till bland annat förintelsen och nutida antisemitism. Tillgång kan fås genom Sveriges museum om förintelsen i Stockholm på plats eller med ett eget konto online.

<https://vha.usc.edu/home>

Sveriges dödbok 9

Ett program från Sveriges Släktforskarförbund som låter dig söka i en databas där du snabbt kan hitta uppgifter om personer som avlidit i Sverige mellan 1815 och 2022. Databasen innehåller namn, födelse- och dödsdatum, födelseort, dödsort, adress, civilstånd samt datum för civilståndsförändringar för cirka 16,5 miljoner personer. Kan köpas av Sveriges Släktforskarförbund för hemmabruk, är också tillgängligt kostnadsfritt i Riksarkivets läsesalar.

<https://www.rotter.se/produkter/cd-dvd-usb/svdb>

Judisk Krönika, digitiserad och sökbar

Judisk krönika är en svensk kulturtidskrift med fokus på judiskt liv och kultur som grundades 1932 och ges ut ännu. Den finns tillgänglig digitalt och OCR-skannad från Israels nationalbibliotek. Detta möjliggör sökningar efter personnamn, organisationer, orter med mera.

<https://www.nli.org.il/en/newspapers/jdskrn?>

Stockholm Collection – American Jewish Joint Distribution Committee, 1941-1967

Den här arkivsamlingen innehåller dokument från JDC¹:s Stockholmskontor under åren 1941-1967, med fokus på verksamheten under andra världskriget och perioden därefter. Tack vare att Sverige var neutralt kunde JDC härifrån både samordna nödhjälp till överlevande och samarbeta med andra aktörer, exempelvis Röda Korset som organiserade ”Vita bussarna”-aktionen 1945.

Samlingen visar också hur JDC i Stockholm samarbetade med Stockholms Mosaiska Församling och andra organisationer för att stödja de överlevande som kom hit. Efter kriget fortsatte JDC i Stockholm att ordna hjälpsändningar – de så kallade ”Felixkonvojerna” – till tidigare ockuperade områden i Europa och se till att tuberkulossjuka flyktingar fick vård i svenska sanatorier.

Arkivet är indelat i fyra delar (Administration, Organizations, Subject Matter och Countries & Regions), och vissa av filerna är belagda med sekretess enligt gällande riktlinjer. Materialet förvaras vid JDC Archives i Jerusalem, och en detaljerad förteckning – inkl. digitala poster – går att hitta via deras webbplats.

https://archives.jdc.org/wp-content/uploads/2023/07/Stockholm_Collection_FindingAid-1.pdf

Kungliga Bibliotekets söktjänst Svenska tidningar (tidigare Svenska dagstidningar)

En digital databas med digitiserade och OCR-skannade svenska tidningar från 1645 till idag. OCR-in-skanningen möjliggör sökningar efter personnamn, organisationer, orter med mera. Tidningarna är öppettillgängliga för läsning från vilken enhet som helst när de blivit 100 år gamla. Yngre material kan läsas via särskilda datorer, varav en finns på Lunds universitetsbibliotek.

Tips! Om man söker en specifik person kan man skriva in deras namn, kan ibland vara en bra början om man är osäker kring vissa uppgifter. Ett exempel är en sökning jag gjorde på ”Wolf Nachmanson” vilket ledde mig till mycket information om företaget ”W. Nachmansson & Son” som jag saknade. Till exempel när det grundades, att det först hette ”Wolf Nachmanson” innan namnbyte till ”& Son”, hur verksamheten såg ut, adress till företaget, etc.

<https://tidningar.kb.se/>

1 JDC (American Jewish Joint Distribution Committee) är en judisk hjälporganisation som under andra världskriget bland annat arbetade med att evakuera, förse och stödja förföljda judar i Europa. De gjorde detta genom att samordna räddningsinsatser, transportera förnödenheter och erbjuda humanitärt stöd i samarbete med andra organisationer.

Ravensbrückarkivet (officiellt "Polska källinstitutet i Lunds arkiv") [Lunds Universitetsbibliotek]

En unik samling källmaterial från överlevande i Ravensbrück och andra nazistiska koncentrationsläger. Arkivet är klassat som världsminne av Unesco och är ett av de mest använda arkiven i Europa. I slutet av andra världskriget evakuerades cirka 20 000 överlevande till Sverige via insatser från Röda Korset och UNRRA, varav många var polska medborgare. För att dokumentera krigsbrotten och de överlevandes upplevelser grundades 1945 "Polska källinstitutet i Lund" ("Polski Instytut Zrodlowy w Lund, PIZ"), som samlade in intervjuer och föremål från de nyanlända.

Projektet leddes av Zygmunt Lakocinski, lektor i polska vid Lunds universitet, och finansierades av svenska staten. Under 1945–1946 genomfördes över 500 intervjuer med tidigare fångar, främst katolska kvinnor från Ravensbrück, men även vittnen från andra läger som Auschwitz, Bergen-Belsen, Dachau och Majdanek. I arkivet återfinns vittnesmål, fotografier, anteckningsböcker och andra personliga föremål, liksom listor över läger, SS-personal och transporter, bland annat kopior av Röda Korsets och UNRRA:s egna listor.

Stora delar av arkivet är digitiserat och fritt tillgängligt. Förutom intervjuerna ingår bl.a. dokument som transportlistor, foton, teckningar, dikthäften, personliga anteckningar och material från rättegångarna i Hamburg efter kriget. Alla vittnesmål finns dessutom i engelsk översättning. En mer detaljerad arkivförteckning ger en fullständig överblick över samlingens innehåll. Arkivet och förteckningen är tillgängliga via följande länk.

<https://www.ub.lu.se/hitta/digitala-samlingar/witnessinggenocide/ravensbruck-archive>

Vattenfärgsmålning av Stutthof koncentrationsläger av Mieczyslaw Paszczuk, från Ravensbrückarkivet.

BILDKÄLLA: ALVIN-RECORD: 111245. PUBLIC DOMAIN.

9.2 Riksarkivets ämnesområde "Arkiv med judisk anknytning"

På Riksarkivets hemsida finns mycket att hämta i väg av information om beståndet i deras arkiv. Bland detta finns en sida under "ämnesområden" som radar upp ett par arkiv med judisk anknytning varav några av dessa rör Skåne och Blekinge och inga rör Halland. Detta kan vara en bra resurs att ta del av inför ett möjligt forskningsprojekt, akademiskt såsom släktforskning.

Länk till Riksarkivets hemsida, ämnesområde "Arkiv med judisk anknytning":

<https://sok.riksarkivet.se/amnesomrade/judiskt>

Sammanfattning av hemsidans innehåll

Skåne

- Judar i Lunds och Malmös territorialförsamlingars kyrkobokföring
- Arkivet efter Mosaiska/Judiska församlingen i Malmö

Blekinge

- Judar i Karlskrona stadsförsamling och Sölvesborgs kyrkoarkivs folkbokföring

Rikstäckande

- Register till kyrkböckerna för danska judiska flyktingar
- Sökfilter för "mosaisk" i folkräkningarna 1860-1930 och SCB-utdrag 1860-1949.

På hemsidan finns det även en länk till European Jewish Archives Portal (Yerusha) med en översikt av det material med judisk anknytning som finns i Riksarkivets bestånd:

https://www.yerusha-search.eu/viewer/searchadvanced/-/%252528U002B%252528MD_COUNTRY%25253A%252528se%252529%252529%252529/1/RELEVANCE/-/

Utöver detta finns en länk till Dansk Jødisk museums databas Safe Haven med uppgifter över drygt 7000 judiska flyktingar vilka flydde från Danmark till Sverige under krigsåren.

<https://safe-haven.dk/en/>

10. Avslutning

Denna arkivhandbok har vuxit fram ur övertygelsen att källorna blir levande först när de sätts i händerna på engagerade forskare, studenter och släktforskare. Genom att förena en historisk översikt med en praktisk vägledning har ambitionen varit att underlätta för nybörjare till svensk-judisk historia att forska själva. Samtidigt hoppas jag att även den erfarne kan dra nytta av verket.

När man följer spåren av judiskt liv i Skåne, Blekinge och Halland möter man en mångfald av röster. De framträder i mosaiska församlingars kyrkoböcker, i polisrapporter om flyktingmottagande, i personarkiv efter entreprenörer och föreningsmännskor, men också i egenhändiga signaturer på en ansökan till uppehållsbok – eller i en marginalnot i ett domstolsprotokoll. Det är i sammansättningen av dessa röster som helhetsbilden växer fram.

Avslutningsvis vill jag rikta ett stort tack till personalen på Riksarkivet i Lund för deras varma mottagande och generösa hjälp under praktiktiden. Ett extra stort tack till min handledare Maria Wallin, som med outtröttligt tålamod har granskat mina utkast och svarat på mina många funderingar.

Jag vill även rikta ett tack till läsaren, jag hoppas att min arkivhandbok kan vara av nytta för dig. Lycka till med sökandet och dela gärna dina fynd vidare.

David Henderup Larsson, maj 2025

11. Källor

Bihang till Svensk författningssamling (No. 19). (1902).

Carlsson, Carl Henrik. *Den judiska invandringen till Sverige i korthet*. Judiska släktforskarföreningen i Sverige. <https://judgen.se/historia/> (Hämtat 2025-04-29)

Carlsson, Carl Henrik. *Judarnas historia i Sverige*. (Natur & Kultur, 2021).

Carlsson, Carl Henrik. *Källor till judarnas historia i Sverige*. (Riksarkivet, 2022).

Fürth, Thomas & Hoffsten, Mikael. *Judisk släktforskning*. (Sveriges Släktforskarförbund, 2020).

Hallberg, Lars. *Källor till invandringens historia 1840-2000*. (Riksarkivet, 2017).

Judiska Församlingen i Stockholm. Judar i Sverige. <https://jfst.se/judendom-judar/judar-i-sverige/> (Hämtat 2025-04-25)

Losman, Beata. *Förvaltningshistorik*. Riksarkivet. (2005). <https://forvaltningshistorik.riksarkivet.se/Index.htm> (Hämtat 2025-02-15)

Mokotoff, Gary. *Where once we walked: a guide to the Jewish communities destroyed in the Holocaust*. (Bergenfield, 2002).

R:son Svensson, Harry. *Fabian Philip, familjen Ruben och örlogsstaden: Entreprenörsfamiljen som grundade Mosaiska församlingen i Karlskrona 1780–1945*. Doktorsavhandling. (Stockholms universitet, 2017).

Reuterswärd, Elisabeth. *Att söka sina utländska rötter: En vägledning till källor om invandring i svenska statliga myndigheters arkiv under 1900-talet*. (Landsarkivet i Lund, 1995).

Riksarkivet. Landsarkivet i Lund. *Ingång till handelsregister vid landsarkivet i Lund*. 2017.

Rubinstein, Harry et al. (Red.). *Mosaiska församlingen i Malmö 100 år, 1871–1971* (Malmö Mosaiska församling, 1971).

Rubinstein, Harry. Ur historien om Malmö som judisk mötesplats. *M: Tidskriften om Malmö*. 1997:2. s. 57–61.

Siegel, Walter & Rubinstein, Harry. *Mosaiska församlingen i Malmö 75 år, 1871-1946*. (Malmö Mosaiska församling, 1946).

Skatteverket. Den svenska folkbokföringens historia under tre sekler. <https://www.skatteverket.se/privat/folkbokforing/omfolkbokforing/folkbokforingigaridag/densvenskafolkbokforingenshistoriaundertressekler.4.18e1b10334ebe8bc80004141.html> (Hämtat 2025-05-08)

Svenson, Anna. *Nöden – en shtetl i Lund* (Gamla Lund, 1995).

Valentin, Hugo. *Judarnas historia i Sverige* (Albert Bonniers Förlag, 1924)

